Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo Biblioteka

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

# akiračiai

1992 GEGUŽĖ - MAY Nr. 5 (239) $ 1.50

Po ilgų bolševikinės okupacijos metų nepriklausomybę vėl įtvirtinti bandančioje Lietuvoje pasitaiko visko – ir įdomių, tautinį pasididžiavimą keliančių reiškinių, ir nesuprantamų, stebinančių keistenybių. Tik kažkodėl pirmųjų – pasididžiavimą keliančių – daug daugiau būdavo per Pirmąjį Sąjūdį ir pirmaisiais nepriklausomybės metais. Dabar jų vietą dažnai, perdaug dažnai užima pjautynės dėl valdžios ir kaskart ryškesni pavojai demokratijai.

Keistų smulkmenų, tiesą sakant, pasitaiko visur. Todėl čia dėmesį bandysime atkreipti tik į pačius svarbiausius reiškinius.

## ATSAKYMAI BE KLAUSIMŲ

Gegužės 23 dieną Lietuvoje įvyks referendumas, kuriame gyventojai pasisakys, ar jie nori, kad Lietuvoje būtų atkurta prezidento institucija. Rinkimų komisija apskaičiavo, kad referendumas Lietuvai kainuos 25 milijonus rublių. Krašte, kur 42% gyventojų gyvena žemiau skurdo ribos, valstybė, kurios biudžete švilpauja vėjai, pasirodo turi pinigų ieškoti atsakymo į klausimą, kurio ... niekas neklausia. Nes atsakymas visiems aiškus. Juk prieš trejetą metų buvo paskelbtas nepriklausomybės atstatymas! Kam? Ar tam, kad Lietuva išsaugotų jai bolševikų primestą politinę sistemą, su visais „aukščiausiais sovietais", jų prezidiumais ir kitokiomis tik Sovietijai būdingomis struktūromis? Visiems ir be referendumų aišku, kad Lietuva atsikratys viskuo, kas

BEREIKALINGI REFERENDUMAI

# AR LIETUVAI REIKIA PREZIDENTO?

jai sovietų buvo jėga primesta. O jei iki šiol dar nespėjo to padaryti, tai nepriekaištaujame nei parlamentui, nei K. Prunskienės ar G. Vagnoriaus vyriausybėms, žinodami, kiek daug sovietinių atliekų reikėjo ir dar reikia pašalinti.

Kai politikai ima kelti klausimus, kurių atsakymai visiems seniai aiškūs, tai ne todėl, kad nespėja bėgti kartu su gyvenimu. Ir 25 mil. rublių referendumas spręs ne tą klausimą, kuris pateiktas rinkėjams. Iš tikrųjų referendumo tikslas – nuspręsti, koks bus demokratijos likimas Lietuvoje. Ar Lietuvą valdys stiprios rankos, didelius įgaliojimus turintis, konstitucijos beveik nevaržomas (1938 metų pavyzdžiu) prezidentas, ar tvirtai valdžių galias ribojanti konstitucija užtikrins prezidento, seimo ir konstitucines bylas sprendžiančio teismo galių pusiausvyrą.

## REFERENDUMO IŠTAKOS

Tiems, kurių šitokia mano argumentacija neįtikina, galiu pasiūlyti žvilgterti į netolimą praeitį: kaip ir kodėl šis referendumo klausimas iškilo.

Visi, kurie atidžiau seka Lietuvos politinį gyvenimą, žino, kad iki maždaug 1991 metų vidurio V. Landsbergio šalininkai Aukšč. Taryboje sudarė daugumą. Tačiau praeitą rudenį padėtis radikaliai pasikeitė. Landsbergis ir jo šalininkai Aukšč. Taryboje pradėjo įrodinėti, kad Lietuvai reikia atstatyti valstybės prezidento instituciją. Jie taip pat įrodinėjo, kad šis klausimas labai svarbus ir skubus, kad jį reikia spręsti tuoj pat, nedelsiant. Dar labiau daugelį parlamentarų nustebino reikalavimas naujam prezidentui suteikti ypatingus įgaliojimus, kad jis galėtų daugelį klausimų spręsti pats vienas, o reikalui esant net paleisti parlamentą. Iš kitos pusės, nebuvo užsimenama apie kokį nors prezidento galių apribojimą ar išbalansavimą su kitomis valdžiois šakomis. Toks skubus beveik diktatoriškas galias turinčio prezidento poreikis išgąsdino parlamento daugumą. Landsbergis parlamente patyrė pirmą triuškinantį pralaimėjimą: šiuo imperatorinės prezidentūros klausimu (terminas ne mano, o amerikiečių, susidūrusių su šiek tiek panašia problema prezidentaujant R. Nixon'ui) jį palaikė tik aštuoni parlamentarai! Atsidūrusi defenzyvinėje padėtyje, parlamento dauguma, kurių tarpe buvo ir nemaža Landsbergio šalininkų, ėmė įrodinėti, kad prezidento klausimo negalima spręsti atskirai, kad visų pirma reikia priimti nuolatinę konstituciją, kuri nustatytų valdžios struktūras ir apibrėžtų jų galias bei tarpusavio santykius.

Gabiam politikui (kokiu, be abejo, yra V. Landsbergis) vienkartinis pralaimėjimas nėra mirtina nelaimė. Tai tik signalas, kad svarstomu klausimu „važiuota per greit", kad reikia „keist bėgius". Tačiau šitokioje padėtyje, kur kompromisas atrodė neišvengiamas, Landsbergis pasirinko konfrontacijos taktiką. Jis pats parlamente ėmė įrodinėti, kad prezidento klausimas spęstinas tuoj pat, o nuolatinės konstitucijos Lietuvai reikės dar ilgokai palaukti, kol bus išvesta sovietų kariuomenė ir kol bus paruoštas bei įgyvendintas naujas Lietuvos administracinis padalinimas. Šitokie argumentai tačiau nei parlamente, nei visuomenėje šalininkų nerado. Iš tikrųjų, sunku suprasti, kodėl svetimos kariuomenės buvimas netrukdė skelbti nepriklausomybės ir susilaukti beveik visuotino jos pripažinimo, bet neleidžia priimti pastovios konstitucijos. Dar įtartiniau atrodė trečiaeilės reikšmės biurokratinio klausimo – administracinio padalinimo, rajonus pakeičiant apskritimis ir pan. – priešpastatymas konstitucijai, t.y., pagrindiniam krašto įstatymui.

## SUKILIMAS VYRIAUSYBĖJE

Dar daugiau visuomenę nustebino visu nuogumu iškilusi krizė Vagnoriaus vyriausybėje. Iš jos pasitraukė arba pareiškė norą atsistatydinti 3 ministrai (iš 19-kos) ir Vyriausybės sekretorius Kęst. Čilinskas. Du iš trijų atsistatydinusių ministrų (vicepremjeras V. Pakalniškis ir finansų ministrė E. Kunevičienė) žinomi kaip G. Vagnoriaus šalininkai Vyriausybėje. Trečiasis, A. Dobrovolskas, pareiškė pasitraukiąs, nelaukdamas, kol desovietizacijos įstatymas jį kaip buvusi kompartijos C.K. narį pašalins iš pareigų.

Dar didesnė staigmena buvo dešimties kitų ministrų raštas V. Landsbergiui, prašantis, kad Parlamentas aiškiai apibrėžtų ministrų pareigas ir atsakomybę, o premjeras G. Vagnorius keistų savo darbo stilių, nes kitaip jie Vyriausybėje dirbti nebegalės. Dar didesnį sprogusios bombos įspūdį paliko vieno iš pasirašiusiųjų, vicepremjero Z. Vaišvilos kalba televizijoje, kurioje jis apkaltino Vagnorių nesugebėjimu, diktatoriškomis tendencijomis ir abejotino lojalumo Landsabergiui politika.

Vaišvilos išėjimas prieš Vagnorių suprantamas, nes Vaišvila dėl nesugebėjimo atlikti prisiimtų pareigų tapo Lietuvoje beveik anekdotine figūra ir patogiu taikiniu Vyriausybės opozicijai, todėl Vagnorius pašalino Vaišvilą nuo beveik visų pareigų. Nauju Lietuvos saugumo viršininku, pavyzdžiui, Vagnorius paskyrė B. Gajauską (iki šiol buvusį Parlamento KGB veiklai tirti komisijos pirmininką), Vaišvilai apie jo pakeitimą net nepranešęs. Tačiau dešimties ministrų kreipimasis į Landsbergį, pagal visas demokratinių kraštų tradicijas, turėjo reikšti Vagnoriaus vyriausybės subyrėjimą. Vagnoriaus atsistatydinimas atrodė nebeišvengiamas.

Aukšč. Tarybos pirmininką Vagnoriaus vyriausybės krizė užklupo vienos iš jau nebesuskaičiuojamų jo

**(tęsinys 15-me psl.)**

## turinyje

**SĄJŪDIS TREČIASIS**

*Kaip atrodo tautinis socializmas? Kiek Lietuvoje yra priešų? Kas Trečiojo Sąjūdžio suvažiavime stebino Pirmojo Sąjūdžio entuziastus?*

**IŠEIVIJOS LITERATŪRINIS DERLIUS**

*Eilėraščiais ir proza vaikams baigiame pernai išeivijoje išleistos grožinės literatūros apžvalgą.*

**SOCIALDEMOKRATAI IR LIETUVOS VALSTYBINGUMAS**

*Kritiškas Lietuvos istoriko žvilgsnis į išeivijos kolegos monografiją apie mūsų socialdemokratijos praeitį.*

**PREMJERĖS IŠPAŽINTIS**

*Kazimieros Prunskienės knyga – aukso kasyklos būsimiems šiandieninės Lietuvos istorijos tyrinėtojams.*

**SKILTYS, LAIŠKAI, POLEMIKA**
**SPAUDOS APŽVALGA**

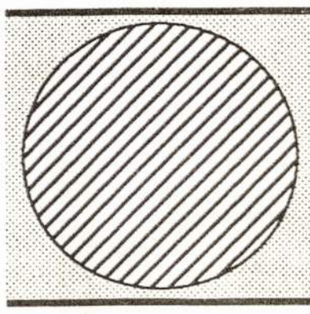

# Lietuva ir išeivija spaudos veidrodyje

## PINIGINIS SKANDALAS PARYŽIUJE

*Laisvoji Lietuva* (nr. 7, 1992.III.26) rašo apie dingusius Australijos lietuvių surinktus pinigus (13.000 dol.), kurie buvo perduoti buv. Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininkui R. Bačkiui Paryžiuje, vaistų į Lietuvą persiuntimo išlaidoms apmokėti. Nesulaukdamas atsiskaitymo už perduotų pinigų panaudijimą, Melburno Bendruomenės apylinkės vicepirmininkas S. Varnas rašo *Mūsų pastogėje* (1992.II.24), kad jis daug kartų bandė tą reikalą išsiaiškinti su R. Bačkiu ir su PLB pirmininku Bieliausku, bet iki šiol jo pastangos gauti atsiskaitymą liko be rezultatų. Toliau *L. Lietuvoje* šitaip rašoma:

*Prie šios oficialios Melbourno apylinkės valdybos informacijos reiktų pridėti, kad čia padėtis yra daug nemalonesnė. Ričardas Bačkis, buvęs ar esąs asmeninis V. Landsbergio įgaliotinis Prancūzijoje, neva vaistų siuntimui yra gavęs virš 13.000 dolerių iš Melbourno lietuvių bendruomenės, 5.000 dolerių iš Adelaidės lietuvių bendruomenės, o kartu ir iš Australijos lietuvių Krašto valdybos ir kitų šalių fondų. Atrodo, kad tokiu būdu yra pasiekę p. Bačkį žymiai didesnė dolerių suma. Vėliau sužinota, kad vaistų siuntas organizavo ir siuntė į Lietuvą prancūzų organizacijos be jokio mokesčio už tai. Už tuos pinigus yra atsakingas ne vien Ričardas Bačkis, bet ir PLB Pirmininkas dr.V. Bieliauskas, davęs nurodymą juos siųsti, o kartu ir LAT Pirmininkas V. Landsbergis, kuris, pagal dr. Bieliauską, kartu su juo valdo suaukotus pinigus. Tarp kita ko, pagal dr. V. Bieliausko pranešimą, jis telefonu kalbėjęs su V. Landsbergiu, kuris pažadėjęs sutvarkyti šį reikalą. Dėl tų pinigų neaiškaus likimo yra praradę pasitikėjimą išeivijos aukotojai.*

*Tas bene bus liūdniausia.*

Ar galima tikėti šia informacijai? Juk čia figuruoja trijų labai žinomų žmonių (R. Bačkio, V. Bieliausko ir V. Landsbergio) pavardės. Todėl būtina, kad tiek atsakingi Bendruomenės pareigūnai, tiek čia implikuojami asmenys dėl tų Australijos lietuvių surinktų pinigų pateiktų visuomenei išsamesnį paaiškinima. Kažkas turėtų išsklaidyti visuomenės abejones, nes šiuo atveju tyla – bloga byla.

## IR DVASININKAI LIETUVOJE PRITARIA „RAGANŲ MEDŽIOKLEI“

Vytautas Skuodis (*Laiškai lietuviams*, nr. 4, 1992 m.), komentuoja vysk. Tamkevičiaus straipsnį tų pačių *L. lietuviams* pirmame šių metų numeryje:

*„Laiškuose lietuviams“ (1992 m. Nr. 1 p. 7) vertingame vysk. S. Tamkevičiaus straipsnyje mane nustebino viena pastraipa, kurioje jis rašo, kad Sąjūdį pagimdė (gal sukėlė? V.S.) komunistų partija, kad į tą besikuriantį Sąjūdį veržėsi saugumiečiai ir komunistai. Ir čia pat daro išvadą, kad Sąjūdis sugriovė ir imperiją, ir kompartiją, nušlavė visus stabus.*

*Kad į jį veržėsi tikrieji Lietuvos priešai, tai visai dėsninga. Tačiau jie iki 1990 metų kovo 11 dienos to Sąjūdžio stiprėjimui kiek nors reikšmingiau nepakenkė. Iki tos datos Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną vieningai artino ir dešinieji, ir kairieji. Siekiant šito idealo, mano nuomone, nuopelnai buvo vienodi ir vienų, ir kitų. Deja, dabar, kada, atrodo, reikėtų tiktai džiaugtis atgautąja laisve ir tikrąja nepriklausomybe, Lietuvos padangėje viešpatauja nepasitikėjimas, neapykanta, kerštas ir pavydas su visomis jau pasireiškiančiomis ir ateityje dar pasireikšiančiomis neigiamomis pasekmėmis. Ne be pagrindo žmonių labai mėgstamas Tėvas Stanislovas Dobrovolskis įspėja, kad, nugalėjus vieną slibiną – bolševizmą, dabar Lietuvai graso kiti du – fašizmas ir nacizmas (Tiesa, 1991 m. Nr. 245).*

*Labai gaila, kad Lietuvoje net kai kurie dvasininkai ne tik pritaria „raganų medžioklei“, bet ir patys joje dalyvauja.*

## REIKIA AUKSO VIDURIO

Taip pavadintame straipsnyje *Tėviškės žiburiai* (nr. 13, 1992.III.24) svarsto išeivijos problemas:

*Iš kitos pusės skleidžiamos nuomonės, kad, per didelį dėmesį skirdami Lietuvai, rizikuojame nuskurdinti išeiviją, kuri, netekusi finansinio užnugario, pradės labai silpnėti. Nėra abejonės, kad Lietuvos ekonominė būklė tolydžio gerės. Tuo tarpu išeivija, žinant priaugančių kartų aukojimo potencialą, gali atsidurti apgailėtinoj padėtyj. Teigiama, Lietuvai sutelkti milijonai – tai tik solidarumą ir meilę gimtajam kraštui simbolizuojantis įnašas, arba lašas jūroje. Išeivijai tie pinigai betgi užtikrintų šviesesnę ateitį. Reikia tikėtis, kad abipusė svarba suras bent daugumai priimtinus sprendimus. Šalia to ir kiti rūpesčiai. Jau pusmetis praėjo, kai Lietuva formaliai įgyvendino paskelbtą nepriklausomybę. Istoriniams persitvarkymams, kokie šiandien tenai vyksta, reikia ne tik pinigų, talkos ir laiko, bet ir politinio bei visuomeninio apdairumo, net tam tikros nuojautos. Toliau stovinčiam daiktai atrodo mažesni. Taigi – ir problemos. Priartėti ne kiekvienas gali ar nori. O dažnas, nė iš vietos nepajudėjęs, jau skleidžia savo asmenines pažiūras. Remtis jomis iš tikrųjų būtų netikslu, gal ir klaidinga. Susipažinti su tikrąja padėtimi Lietuvoje, nors ir ilgesniam laikui ten nuvykus, gana sunku. Reikėjo ten dabar gyventi, gal net po karo tenai užaugti. Užtat reikia sutikti, kad ne visi mūsų patarimai Lietuvai šiuo metu priimtini. Taigi geranoriškumą reikia derinti su tikrovės apraiškomis ir visose srityse ieškoti aukso vidurio. Toje džiaugsmo saulėje jis visada spindės. Kiek tai nuo mūsų priklauso – stenkimės, kad taip būtų.*

## REORGAI VĖL IEŠKO ŠNIPŲ

D. Adomaitis (*Lietuvių balsas*, nr. 6, 1992.III.19) straipsnyje „Šnipai mūsų tarpe“, pacitavęs *Lietuvos aide* (1992.II.15) paskelbtą A. Endriukaičio straipsnį apie KGB veiklą, daro tokias išvadas:

*Ką mes tik spėliojome, įtarinėjome – paskelbta su datomis ir pavardėmis. Neribotą biudžetą ir priemones turėjusiai KGB viskas buvo prieinama. „Patriotais“ apsimetusiems jos agentams atviri keliai buvo ir į VLIKą, ir į „KGB apgaunantį“ LAF (Lietuvių Aktivistų Frontą), išeivijos spaudą („Drauge“ ir ELTOJE – A. Alseika, „Naujienose“ – A. Morkus) ir be abejo, į kiekvieną kiek svarbesnę išeivijos organizaciją. O kur dar Sniečkaus - Petronio atsiųstieji „svečiai“, kurių ne vienas prisipažino, kad be pažado atlikti uždavinį, leidimas išvažiuoti užsienin neduodamas. Tai štai kas suskaldė išeiviją, kėlė ir tebekelia joje erzelius; tai štai dėl ko išeivijoje atsirado VLIKo ir ALTos griovėjų, kurie ir šiandien bando tęsti tų organizacijų niekinimą bei šmeižimą; tai štai kas įpiršo išeivijai neapykantos ugnį VLIKą ginti išėjusiai Reorganizuotai Lietuvių Bendruomenei. Tikėkimės, kad ir vėlesnių agentų - agentėlių pavardės bus paskelbtos, ypač tokių, kurie laisvai „skraidė“ po Sniečkaus-Petronio Vilnių, o dabar „skraido“ pasismagindami po išeivijos spaudą.*

Mūsų užsispyrusi ir atžagareiviška negausi išeivijos dalis,vad. reorgai, ultra-patriotai ar tautinės drausmės sargybiniai, daugiausia susibūrę Čikagoje, visą laiką ėjo prieš vėją ir bandė visus kitus apšaukti komunistų agentais. Dėl tos paprastos, bet jiems nesuprantamos priežasties, jog galima padėti pavergtai tautai ne atsisukus nuo jos, bet visomis priemonėmis ieškant ryšių ir per juos skleidžiant laisvės idėją. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę ir kai jie buvo priversti pripažinti savo pasirinkto kelio klaidingumą, jie ir vėl save laiko geresniais už kitus patriotais ir ieško vėl naujų parsidavėlių bei agentų...

## KAIP CENZORIAI PRIEVARTAUDAVO RAŠYTOJUS

Paskutiniame *Metmenų* (nr. 62) numeryje, tarp kitų įdomių straipsnių, Jurgis Tornau pasakoja, kaip visokio plauko cenzoriai, Maskvos patikėtiniai, daugiausia nemokšos ir pataikūnai, cenzūravo Lietuvos rašytojų kūrinius, kibdavo prie žodžių, paveikslo ar spalvos, perrašydavo originalus ir išbraukdavo daug ką, kas lietė senovę, praeitį ir lietuviškumą. Ypač nukentėdavo mūsų klasikų kūriniai. Iliustracijai pacituosime keletą ištraukų iš J. Tornau straipsnio:

*Bet kasdieninėje praktikoje tekdavo susidurti ne tiek su aukštesnio ešalono garbingais partiniais darbuotojais, o su tiesiogine cenzūros įstaiga Glavlitu. Nors apskritai cenzūros komitete pasitaikydavo ir išmintingų žmonių, visi be išimties buvo tiek įbauginti, jog kartais panašėjo į paranojikus (tarp cenzorių sklido toks madingas posakis – už vieną netinkamoje vietoje praleistą klaidą, t.y. raidę, cenzorius gali iškeliauti kanalų kasti).*

*Daug reikalų leidykla turėjo su Kauno cenzoriumi, nes ten buvo spausdinama beveik visa jos produkcija.*


# akiračiai

( USPS 706 - 500 )

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and December by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620. Subscription rates: $12.00 annually; $ 1.50 per copy. Second class postage paid in Chicago, Ill.

° Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Cicago, Ill., 60620.

° Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L.Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis.

° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia Akiračiuose svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

° Metinė 10 numerių prenumerata $ 12.00.; atskiro nr. kaina — $ 1.50. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti Akiračių vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

*Čia jis atlikdavo pirmą peržiūrą. Koks jis pasirodė literatūros ir cenzūros specialistas, apibūdina toks įvykis. Vos pradėjau dirbti leidykloje, man papasakojo apie jį štai ką: buvo leidžiama pasakaitė mažyliams* Vilko vestuvės *su dailininko Vagusevičiaus iliustracijomis. Cenzorius prikibo prie vidurinių puslapių, kuriuose visi žvėrys linksmai šoko, su tokia pretenzija: kodėl pats bailiausias žvėrelis, kiškis, nupieštas su raudonu pionieriaus kaklaraiščiu? Ką dailininkas turėjo galvoje?(...)*

*Prisimenu panažų atvejį po daugelio metų. Vilniaus universiteto biblioteka norėjo per savo 400-tį išleisti atitinkamą knygą. „Geriems dėdėms" pašnabždėjus, CK ją sulaikė. Ta proga buvo surinktas universiteto profesorių ir dėstytojų kolektyvas, kurį politiškai mokyti atvyko žinomi ideologai J. Bielinis ir J. Lazauskas. Aiškino jie, aiškino ir vis – bendrom frazėm. Iš salės buvo paprašyta nurodyti konkrečias klaidas. Tada J. Lazauskas pacitavo frazę, kuri turėjo patvirtinti knygos sulaikymo motyvą: „Po to svečiai buvo nuvežti į* senąją Lietuvos sostinę Trakus*". Pasipiktinusi salė suūžė, nes čia sėdėjo ne prasčiokėliai ir ne „partijos parankiniai". O J. Lazauskas ramiai toliau įrodinėjo baisias klaidas.(...)*

*Cenzorius kankino ne vien praeities kultūra. Bijota ir gyvųjų rašytojų. Nuolat buvo ieškoma priekabių Putino raštuose, pareiškimuose, kalbose. Leidykla išleido rinkinį* Tarybų Lietuvos rašytojai, *kuriame patys autoriai pateikė savo biografines žinias ar bendresnius samprotavimus. Ir tuoj mus užsipuolė įvairaus kalibro tikrosios tiesos žinovai. Išgirdome ne kartą girdėtą formulę: „Atskiri rašytojai neteisingai vertina gyvenimo reiškinius ir literatūros uždavinius", ir čia pat nurodytas Putinas, Boruta, Just. Marcinkevičius, S. Čiurlionienė, J. Grušas ir kiti. Didžiausia „klaida" – V. Mykolaičio-Putino mintys, kurios „rišasi su pasisakymu per Vienuolio jubiliejų" (atseit, buvusi netinkama). „Norėtumėm, kad pakalbėtų ne tik apie ideologines klaidas, bet ir savo lūžį". „ Mes duodame tribūną" (nesveikoms tendencijoms). „Kiekvienas tuoj puls žiūrėti, ką pasakė Putinas, Čiurlionienė". – „Nesustabdę tos knygos išleidimo, mes padarėme klaidą". – „Praleidome eserišką Borutos pasisakymą". – „Matote, Vaičiūnas pasidarė revoliucionierius" (pasakyta ironiškai). „Čiurlionienė nieko neparašė apie tarybų valdžią", t.y. nepagyrė jos, o jei būtų pagyrusi, ministras ko gero būtų ir jai pritaikęs vaičiūniškąją formulę. „Lankauskas – velikomanija", „klaidingas pasisakymas", „rašytojinis Tiburcijus".*

*Ideologai nuolat prisikabindavo prie ko nors: čia prie A. Kazanavičienės, čia prie B. Buivydaitės, čia prie V. Griciūtės ir t.t. Net A. Guzevičius susilaukė aukščiausios partinės viršūnės priekaištų. O kai orai pradėjo bent kiek atšilti, ir jis pabandė nors šiek tiek pakelti uždangą nuo netolimos praeities įvykių, buvo griežtai įspėtas.*

NESUTARIMAI KAUNO VD UNIVERSITETE

A. Dundzila *Dirvoje* (1992.III.19) šitaip rašo:

*Jau 1991 m. nustebino spaudoje interviu su VDU-o Rektorium Algirdu Avižieniu, kuris, bendrai oriai ir daug žadančiai papasakojęs apie universiteto darbą bei planus, pažėrė kaltinimą, kad Vilniaus Universitetas nesilaiko su VDU-u kokių tai sudarytų sutarčių ar susitarimų.(...)*

Kauno tiesa *(KT) 1991 gruodžio 21 d. Nr. 250, 4 psl. parašė apie dar baisesnius dalykus. Čia A. Avižienis reagavo į buvusios VDU-o Prorektorės (jei neklystu, 1991 gale iš tų pareigų paties Rektoriaus A. Avižienio pašalintos), Amerikos lietuvės Liucijos Baškauskaitės straipsnį* Literatūroje ir mene. *„Esu jai pasakęs, kad prorektoriaus paskirtis vis dėl to pirmiausia yra padėti rektoriui, o aš nejaučiu universitete pakankamos jos paramos". Pagal A. Avižienį, L. Baškauskaitė užsiima ir kita veikla, ji gyvena 14 kambarių viloje, už kurią „univesitetas dabar per mėnesį moka 20 tūkstančių rublių nuomos". (Palyginimui, 1991 m.* Gimtajame krašte *(GK) 1992 m. Nr. 1, 1 psl. tilpo žinia, kad „vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje praėjusių metų lapkričio mėnesį buvo 1,342 rubliai"...) Avižienį, L. Baškauskaitė viešai spaudoje kaltina VDU-tą kyšiais, protekcionizmu ir kitomis baisenybėmis.*

PLAČIAI PAMINĖTAS ALGIRDAS J. GREIMAS

Neseniai Paryžiouje miręs semiotikos mokslo pradininkas Algirdas J. Greimas buvo plačiai paminėtas Lietuvos ir išeivijos spaudoje ir taip pat Prancūzijoj, kur jis ilgą laiką gyveno ir dirbo kultūrinį bei mokslinį darbą. Čia perduodame keletą ištraukų iš ta proga paskelbtų spaudos atsiliepimų:

*Europos lietuvis* (nr. 11, 1992 m.):

*Paryžiuje po sunkios ligos vasario 27 d. mirė profesorius Algirdas Greimas. Jis buvo vienas žymiausių šiuolaikinės lietuvių kultūros atstovų, mitologijos tyrinėtojų, pasaulinio garso semantikos mokslininkas. Jo knygomis ir straipsniais semantikos klausimais rėmėsi šios mokslo šakos tyrinėtojai visame pasaulyje. Į daugelį kalbų yra išverstos jo studijos mitologinėmis temomis.*

Bronys Raila *Dirvoje* (nr. 10, 1992 m.) ilgesniame straipsnyje taip rašo:

*Ne tik jo jaunystės metų dalyvavimas priešnacinėje, po to priešbolševikinėje rezistencijoje visur buvo pažymėtinai aktyvus, drąsus, kai kada netgi bravūriškai rizikingas, bet jis lygiai gerai suprato ir pokarinę rezistenciją Lietuvoje, rėmė ją politiškai ir dvasiškai ir talkino siekti įvykdyti josios naudingesnę transformaciją. Kaip Lietuvos Diplomatinės tarnybos užsienyje vadovybė, kaip ir kiti artimieji bendraminčiai, ir Greimas netrukus įsitikino, kad aną atvirą ir ginkluotą kovą iš miškų reikėtų nedelsiant stabdyti ir pereiti į politiškai (netgi fiziškai) tikslingesnę – kultūrinės ir dvasinės rezistencijos linkmę bei metodus.*

*Vagos leidykla Vilniuje pernai atliko tikrai naudingą ir įdomų darbą, Sauliui Žukui padedant, išleidusi daugelio neilgų A.J. Greimo straipsnių užsienio lietuvių periodikoje rinkinį, pavadintą „Iš arti ir iš toli". Gaila, kad tas leidinys dar nespėjo plačiau pasklisti po užsienio lietuviškąsias salas. Kiekvienas, paskaitęs šią stambią penkių šimtų puslapių knygą, įsitikintų, koks yra gyvas, originalus ir savo temom bei idėjom daugiašalis Algirdo Juliaus Greimo literatūrinis, kultūrinis, politinis rezistencinės dvasios žurnalizmas – ir kokia plati, kūrybiška, universali buvo jo asmenybė.*

*Tėviškės žiburiuose* (nr. 15, 1992 m.) Darius Aleknа iš Paryžiaus taip rašo:

*Vasario 27 d. pavakary Paryžiaus Lariboisiere ligoninėje baigdamas 74-sius savo gyvenimo metus, mirė garsus prancūzų lingvistas ir lietuvių mitologijos tyrinėtojas bei literatūros ir viešojo gyvenimo kritikas Algirdas-Julius Greimas. Prancūzijos spauda netruko apie tai pranešti „Liberation" ir „Le Monde" dienraščių nekrologais. Juose prisimenami velionies nuopelnai semiotikos ir struktūrinės semantikos mokslams, jo veikla lietuvių emigracijoje, lietuvių mitologijos tyrinėjimai. Iki pat paskutiniųjų dienų velionis buvo įtakinga prancūzų viešojo gyvenimo dalis.*

*1992 m. kovo 9, antradienį, 10.30, į Paryžiaus „Nore Dame du Perpetuel Secours" baziliką gedulinių pamaldų susirinko velionies giminės ir artimieji, mokiniai, bendradarbiai. Gedulines Mišias aukojo artimas velionies mokinys kun. Jean Delorme ir Lietuvių bendruomenės Prancūzijoje kapelionas prel. J. Petrošius.(...)*

*Atsisveikinimo kalbą pasakė ir Condė sur Huisne meras. Šiame jo mieste šalia Paryžiaus velionis praleido paskutiniuosius savo gyvenimo metus. Trumpai papasakojęs velionies biografiją, jisai iškėlė A.J. Greimo daugialypės asmenybės svarbą: lietuvis ir prancūzas, filosofas, lingvistas, ir politinis žurnalistas. Visa tai kilę iš A.J. Greimo absurdo jausenos, atsiradusios skausmingose istorijos audrose netekus tėvynės.*

*Pamaldos Paryžiaus „Notre Dame du Perpetuel Secours" baigėse. Gedulo kaspinu perrištos Prancūzijos tautinės vėliavos buvo nuleistos. Velionies palaikai buvo sudeginti ir urna su jais iškeliavo į Lietuvą.*

Dar plačiau ši netektis atžymėta Lietuvoje: Parlamente, Universitete, Mokslų akademijoje, spaudoje. Vien *Literatūros ir meno* savaitraštis Greimui skyrė net šešis straipsnius (Juozaičio, Kavolio, Martinaičio, Pavilonio, Požėlos, Savukyno). Plačiai Greimą prisiminė ir kiti laikraščiai: *Mažoji Lietuva, Atgimimas, Dienovidis, Tiesa, Lietuvos aidas* ir kt. Iš kitos pusės, niekad Lietuvos spaudoje nesame pastebėję išpuolių prieš Greimą – ne dėl jo darbų, o dėl ideologijos ar pasaulėžiūrinių įsitikinimų. Tai lyg rodytų, kad Lietuvos visuomenė yra atviresnė, jos mintis iš praeities paveldėtų ideologinių varžtų saistoma mažiau, negu išeivijoje.

Norėdami paskatinti didesnę išeivijos spaudoje rašančiųjų moralinę atsakomybę, čia sąmoningai sulaužysime taisyklę, kad apie mirusiuosius rašoma tik gerai arba nieko ir paminėsime dar visai nesenus išpuolius prieš Greimą, dėl kurių jų autoriams turėtų būti gėda.

„WAS IST DAS?"

*Į laisvę* žurnale (nr. 112, 1991 ruduo) išspausdinta V. Volerto „paskaita" 1991 m. studijų savaitėje Dainavos stovyklavietėje „Užslėpto Dievo liberalizmas". „Paskaitą" čia sąmoningai įdėjome į kabutes, nes šitokiems išpuoliams apibūdinti yra tinkamesnių žodžių...

Volertui užkliuvo A. J. Greimo laiškas mūsų mėnraščiui (*Akiračiai*, 1991 m. nr.5). Volertas rašo:

*Dėmesin stringa A. J. Greimo titulo naudojimas. Liberalai titulų nevengia, nors jais išsiskyrimas iš visuomenės nepabrėžia liberalinio kuklumo, o pasididžiavimą. Jei kas kolegijėlėje moko studentus „Was ist das", tasai jau profesorius. Kaip ir bolševikinėje sistemoje: bernužėlis, vos baigęs universitetą ir ten dėl politinių nuopelnų likęs dirbti laborantu, jau taria – „mes, mokslininkai". Daugelis šios senos mados, titulavimosi, atsisakė. Tačiau kitiems ji patinka.*

Šį Greimui skirtą Volerto paragrafą pacitavome ištisai, nepraleidę nei vienos raidelės. Kad nenubyrėtų „prieskoniai"– palyginimai ir asociacijos, kurias rašytojo pasąmonėje sukėlė Greimo įvaizdis. Jaudintis dėl to nėra reikalo. Epitetai šį tą pasako, tik turbūt ne apie Greimą...

Rimčiau pasvarstytinas sekantis Volerto išpuolis:

*Išeivijos liberalinio sparno apyskaitoje Lietuvos*

**(tęsinys 15-me psl.)**

LIETUVIŲ LITERATŪA IŠEIVIJOJE 1991 (II)

# EILĖRAŠČIAI VISIEMS IR PROZA VAIKAMS

Per visus pernykščius metus atrodė, kad išeivijoje neišeis nė vienas originalios poezijos rinkinys. Nebūtų buvę kuo perdaug stebėtis, kada dar kiek anksčiau Lietuvoje jau buvo išleistos Vitalijos Bogutaitės, Bernardo Brazdžionio, Alfonso Nykos-Niliūno, Kazio Bradūno ir Henriko Nagio rinktinės, o pernai jas papildė Leonardo Andriekaus *Pasilikau tik dangų mėlyną*, Kotrynos Grigaitytės *Tylos dovana*, Lidijos Šimkutės *Vėjas ir šaknys*, bei Julijos Švabaitės *Tu niekur neišėjai*, kurių ne vienoje šalia ankstyvesnės kūrybos buvo dedami ir naujai susikaupę eilėraščiai. Tų rinktinių, manau, ten bus dar išleista ir šiais metais. O vis dėlto dar ir su pernykščių metų data čia išėjo bent poros gerai žinomų poetų naujų rinkinėlių, prie kurių pridėjus verstinės poezijos antologiją ir visuomet išeivijoje negausias vaikams skirtas knygeles, susidarys pakankamai normalios apimties antroji apžvalgos dalis.

* * *

*Namai ir gatvės tarp žvaigždžių*
*langai melsvom ugnelėm švyti.*
*Čia gimsta posmai pamažu*
*skubu žodžius jų užrašyti*
*kol jaunas mėnuo, kol tamsa*
*kol per ugningą Paukščių Taką*
*regiu artėjančią visatą.*
(Aleksandras Radžius, *Keliaujame abu, Mėnuli*)

Pacituotoje eilėraščio ištraukoje, sakytum, ne tik susumuojama Aleksandro Radžiaus poezijos tematika, bet pilnai ar dalinai užfiksuojami ir visų rinkinėlių pavadinimai, nuo prieš trisdešimt metų išleisto pirmojo – *Paukščių Tako* (1961) – iki pernykščio, kuriame, kaip ir abiejuose pastaruosiuose, minimas mėnulis. Iš tikrųjų visos mėnulio atmainos iškyla ir šio rinkinio skyrelių antriniais vardais, bet jų turinį tiksliau nusako pirminiai: „Pėdos planetoje“, „Palmių pavėsy“, „Kennebunkporto akvarelės“, ar „Žvaigždininko užrašai“. Tai savotiškas dienoraštinio pobūdžio travelogas, nubrėžiantis autoriaus gyvenimo kelią, nuo vaikystės Alsėdžiuose, jaunystės Telšiuose ar Kaune, pasitraukimo Vokietijon

(Kemptenas), iki apsigyvenimo Amerikoje (Torontas, Baltimorė), o pagaliau – atostogų Floridoje, Atlanto pakraščiuose ar Indėnų kapais nužymėtose prerijose. Visa tai byloja tie vietovardžiai eilėraščių pavadinimuose.

Nuo rinkinio vidurio plečiasi horizontai, padvelkia „kosminis vėjas“, dažnėja saulės ir žvaigždžių motyvai, tačiau ilgesniu žvilgsniu į erdves nukrypstama paskutiniais ir bene stipriausiais rinkinio eilėraščiais. Tiesa, ryšius su visata bandoma užmegsti kiekvieno skyrelio įžanginiais eilėraščiais, bet jie lieka palaidi, dirbtini ir ne visada logiški. Tematinis prisirišimas prie žemės tartum sąlygoja ir eilėraščių kokybę, kiek pakylančią su kosminiais posmais, kurie šiame rinkinėlyje nėra gausūs, nors jų gal ir pakanka A. Radžiaus kaip erdvių poeto tematinės ištikimybės įspūdžiui išlaikyti.

* * *

*Poezija. Pavasario svajonės. Tai gracingi*
*auksiniai laiptai danguje. Dabar*
*jau danguje daugiau nevaikštau, tik širdy*
*nešu praėjusių svajonių aidą.*
(Vladas Šlaitas, *Rudenio vynas*)

Po Vlado Šlaito devintojo rinkinio *Nesu vėjo malonėje* (1978) pasirodymo praėjo jau keliolika metų. Tai ilgesnis laiko tarpas negu tas dešimtmetis, skyręs jo debiutines, dar Vokietijoje išleistas, *Žmogiškąsias psalmes* (1949) ir antrąjį rinkinį *Ant saulėgrąžos vamzdžio* (1959), atnešusį V. Šlaitui LRD premiją ir įtvirtinusį jį tarp mūsų išeiviškosios poezijos didžiųjų. Po to jo kuklūs, nepretenzingi rinkinėliai jau rodėsi gana reguliariai, kas du trys metai, sakytum, paties poeto ir jo kūrybos pastovių gerbėjų ratelio *Širdies paguodai* (1965), kaip taikliai išreiškia penktojo pavadinimas.

Eilėraščių formai pakankamai tvirtai nusistovėjus jau su pačiais pirmaisiais rinkiniais, poeto amžiaus *Antroje pusėje* (1964) gana pastovūs ir kaskart dažnesni darėsi labai negausių pagrindinių jo poezijos motyvų pasikartojimai. Su augančiu metų skaičiumi, kurį poetas laiks nuo laiko konkrečiai įpina į savo eilėraščius, kiekvieną dešimtmetį atžymėdamas kaip labai reikšmingą gyvenimo ribą, tirštėja melancholija ir liūdesys, sunkėja vienatvės našta, kyla grėsmė „senatvės ir ubagystės“, bet tvirtėja tikėjimas į Dievą, kitą pasaulį, pomirtinį gyvenimą, kai šiame, trapiame ir permainingame, pastovūs lieka tik prisiminimai, kurie, besikeičiant perspektyvai, nuolat iškyla iš tirštėjančių praeities ūkanų kiek kitoniškais tų pačių epizodų aspektais ar atspalviais.

Jau pirmaisiais naujojo rinkinio eilėraščiais poetas pasisako dabar esąs „panašus į gruodžio mėnesio saulę, / kuri šviečia, bet nesušildo“, ir gyvenąs „Prisiminimų malonėje“. Kitais žodžiais, jo gyvenimas „yra užrašai (...) eilėraščiai. / kurie laiko savo malonėj praėjusį laiką“ (11)... Nors, iš vienos pusės, „pasenus visi dalykai kitaip atrodo“ (27), tačiau, anrą vertus, „prisiminimuose / niekad niekas nesensta“, todėl jie ir yra „geriausi vaistai / nuo visokių širdies negalavimų ir senatvės“. (43)

*Rudenio vynas* ir yra tie nesenstantys prisiminimai, apie „išdidų ir lietuvišką gandrą“, apie vyrą „be vieno šulo“, ir apie meilę, kuri, nežiūrint kokia ji bebūtų „yra geriau, / negu visiškai nieko“... Prisiminimuose „mėnuliui šviečiant“ klajojant „praėjusio šimtmečio“, arba „ukmergiškėje Kauno gatvėje“ galima ir vėl pasijusti poezijos princu, dainuoti apie viksvas vėjuje, praėjusių dienų ramumą, apie „Ukmergę vasaros naktį“ ir upeliūkštį, kurio „čiurlenimas / taip ir (...) paženklino visam gyvenimui“ (31)...

Tie trumpi, nuoširdūs, paprastučiai ketureiliai ar dviposmiai ir yra pats geriausias Vlado Šlaito subrandintos poezijos vynas, kurio laukė čia jau sparčiai retėjančios jo ištikimiausių gerbėjų eilės. Dabar, tikėkim, jas keleriopai papildys nauji skaitytojai gimtajame krašte. Ir nebūtinai vien ukmergiškiai. Nes Vlado Šlaito rūpesčiai, išgyvenimai, atradimai, liūdesio ir džiaugs-

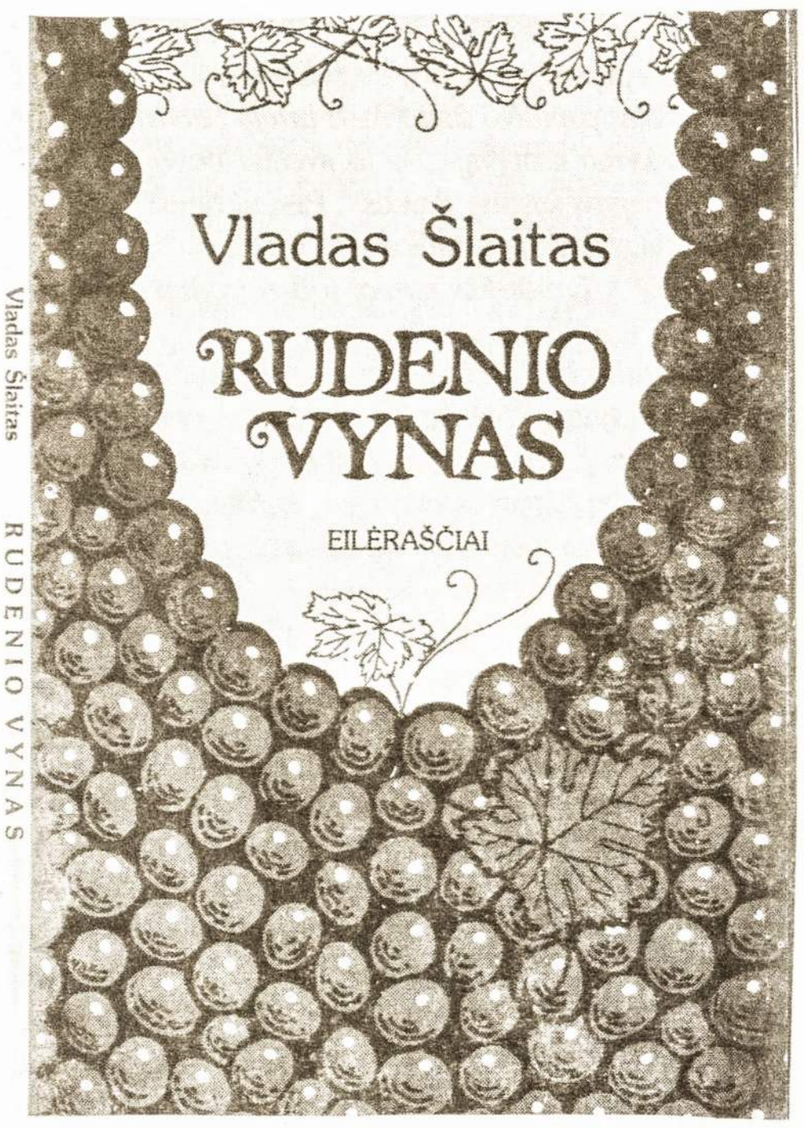


mo akimirkos, jo labai asmeniškos ir intymios eilės, pakankamai intymiai paliečia ir kiekvieną iš mūsų.

* * *

– Sakykit, ką norit, bet tai tikrai nuostabaus darbštumo ir jaunatviškos dvasios vyras. Šiemet sukaks 70 metų, kai jis darbuojasi vertimų srityje vis nemažėjančiu įniršiu, – rašė literatūros kritikas Vytautas A. Jonynas 1991.VII.20 *Tėviškės žiburiuose* per du numerius nusitęsusioje recenzijoje apie ką tik išėjusios „šiuolaikinės prancūzų poezijos antologijos *Naujieji vėjai* sudarytoją ir vertėją Povilą Gaučį, kuris netrukus po to išskrido į Lietuvą ir ten mirė lapkričio 12 d., vos ketvertą dienų prieš savo 90-tąjį gimtadienį, nebesulaukęs nė Lietuvoje išeinančiam *Knygnešiui* skirto, bet dar čia su juo padaryto pasikalbėjimo, kuris turėjo būti išspausdintas to simpatiško mėnesinuko labai vėluojančiame ir gal iš viso jau paskutiniame gruodžio mėnesio numeryje.

Šioje 240 psl. knygoje išspausdinti 178 kūriniai 34 prancūziškai rašiusių XX a. poetų, kurių didesnė dalis gimę dar pereito šimtmečio pabaigoje, vyriausieji (Paul Claudel'is ir Francis Jammes) – 1868 m., o jauniausia (Yves Bonnefoy) – 1923. Beveik visų jų kūrybą vertė pats sudarytojas (vienintelė išimtis – O. V. Milosz'as, kurio 4 eilėraščius išvertė A. Vaičiulaitis ir vieną V. Mačernis), taip pat parašęs kondensuotą ir išsamų įvadą apie prancūzų poeziją, nuo nežinomo autoriaus XI a. sukurtos *Rolando giesmės* (P. Gaučio lietuvių kalbon

išverstos 1927 m.) iki šios antologijos dalyvių, kurių trumpos (nuo 7 eilučių iki puslapio) biografijos duodamos knygos gale.

Kalbėdamas apie antologijos vertimų kokybę V.A. Jonynas, geras prancūzų kalbos ir literatūros žinovas, sako: „Tais atvejais, kai originale esama lakumo, ilgesingumo ar ramaus poetiškumo, P. Gaučys be vargo sugeba atrasti lietuvių kalboje melodingus poliseminius

atitikmenis. Šiaip jam būdingas polinkis kuo tiksliausiai išversti tekstą. Kadangi daugumas *Naujųjų vėjų* gabaliukų pretenduoja į intelektualizmą ir į filosofines bei metafizines gilybes, tas laikymasis precizijos išeina Gaučio vertimams į naudą".

Skamba svariai ir įtikinančiai.

Pernai Anglijoje išėjo ir V. Lukoševičiaus-Lukšo „eiliuota apysaka iš XVII amžiaus Radvilų gyvenimo", pavadinta *Kampinis bokštas*. Nors jos autorius turi minimalią nuovoką apie ritmą ir rimą, tačiau ši patraukliai „Šaltinio" išleista knygelė tik tiek bendro su poezija ar literatūra ir teturi.

* * *

– Sonės Pipiraitės-Tomarienės eiliuota knyga *Pajūralio pagrandukas*, kurią išleido JAV LB Švietimo taryba, skirta mokyklinio amžiaus jaunimui. Į šią knygą autorė sudėjo 11 pasakų. Daugumas pasakų yra gyvulinio analoginio ir pamokomojo pobūdžio. Pasakose autorė vartoja mitologiją, lietuvių liaudies tradicijas, o taip pat giliai išryškina lietuvių liaudies buitines priemones. Pasakų kalba yra žaisminga, gyva. Gražus eilučių rimavimas suteikia visoms pasakoms lengvumo formą, – rašo Nijolė Nausėdienė 1991.XII.19 *Drauge*, recenzuodama ką tik išėjusią knygą.

S. Papiraitė yra bene pati produktyviausia literatūros, skirtos vaikams, kūrėja išeivijoje. Jau nepriklausomoje Lietuvoje pasiruošusi mokytojos profesijai ir Amerikoje atsidūrusi prieš pat karą, ji iki šiol parašė bent tuziną pasakų knygų, maždaug pusę jų išleisdama čia, o kitą tiek Lietuvoje. Rašydama daugiausiai proza, kai kuriuos savo rinkinius ji paįvairindavo ir eilėmis rašytomis pasakomis. *Pajūralio pagrandukas* išsiskiria tuo, kad visos pasakos čia yra parašytos eiliuota forma, didelę dalį jų atrenkant iš Amerikoje (k.a. *Saulės vestuvės*, 1957) ar Lietuvoje (*Trys lepūnai pagyrūnai*, 1961) išleistų knygų.

Visai sutinkant su cituotos recenzentės nuomone dėl A. Tomarienės pasakų pobūdžio, elementų bei motyvų, dalinai gal ir dėl kalbos gyvumo, tenka stipriai suabejoti jos kitų – kalbai ar eiliavimui – tikslumu. Šioje knygoje gausu perkeltine prasme vartojamų žodžių, kurių tikroji reikšmė vargiai bus suprantama ne tik jaunajam skaitytojui, bet ir mokytojui, dar daugiau pačios autorės nukaltų gremėzdiškų ir sunkiai suvokiamų naujadarų. Eiliavime dažnai jaučiamas forsavimas, dirbtinumas, kartojasi kalbiniai netikslumai, ritmo ar rimo sąskaiton nesiskaitant su gramatika ar sintakse, aukojant kirtį, iškraipant vardus. Nors S. Piraitė eiliuoti stengiasi išradingai, bandydama išvengti monotonijos, keisdama formas, įvairuodama ritmais, įvesdama perkėlimus ir kartais pasiekdama gerų rezultatų, tačiau per dažnai, atrodo, pritrūksta kantrybės, o tada – geresnius posmus užgožia atkištiniai, perkrauti banalybėmis ir sudarantys įspūdį, jog rašant vaikams viskas yra leistina ir į bet kokias taisykles galima žiūrėti pro pirštus. Kada tos eiliuotos pasakos tesudarydavo vos nedidelę dalį S. Tomarienės rinkinių, tos eiliavimo ydos kažkaip praslysdavo nepastebėtos, tačiau šiame rinkinyje jos krinta į akis, kaip ir dažnos smurto detalės mažosios tvarinijos santykiuose, ar skaitytojui šleikštulį keliantį be reikalo „analizuojama" jų mityba. Štai, kad ir žvirblio vestuvių puotos scena:

*Ir kitą dieną prieš saulutę*
*Alus putojo burbulais.*
*Svečiai jį plempė, prisipūtę*
*Keptų žiogų su vabalais.* (40)

Būdinga, kad šiame posme paskutinės dvi eilutės atsirado siekiant „pagerinimo", pasaką perkėlus iš *Saulės vestuvių* į naująjį rinkinį. Visos iš ankstyvesnių rinkinių persodintos pasakos yra kiek pailgėjusios ir „nutaisytos", mano supratimu, į blogąją pusę... Užuot pratinus jaunąjį skaitytoją prie vidutiniokiškos poezijos, reikėtų rašyti gera proza, kur S. Tomarienė savo talentą jau seniai įrodė...

S. Tomarienė ir jos pasakų leidėjai visada sugebėjo savo knygoms parinkti tinkamas iliustratores, kas šiame žanre yra ypatingai svarbu. Daugelį čia išleistų S. Tomarienės knygų iliustravo dail. Vlada Stančikaitė – viena iš talentingiausių šios srities dailininkių, su kuria deja, *Pajūralio pagranduko* iliustratorė Rasa Sutkutė nė iš tolo negali lygintis. Jos piešiniai dažniausia grubūs, slegiantys, kažkaip murzini ir... neestetiški. O jeigu jie kuo nors vaikiški, tai tik savo primityvumu ir neišpildytomis pastangomis.

Priešingybė S. Tomarienės knygos iliustracijoms būtų Vandos Vaitkevičienės pasakojimų rinkinio *Ąžuolo mirtis* viršelio dail. Ados Sutkuvienės dviejų spalvų grafika, atlikta itin patraukliai ir skoningai. Tas viršelis, betgi, savo ruožtu yra priešingybė knygos literatūrinei vertei. Nors autorė, žinoma pedagogė, išleidusi daugiau negu pusę tuzino knygų, iki šiol vaidinimėlius ir apysakaites rašė išimtinai mokyklinio amžiaus vaikams, šie pasakojimai, sprendžiant iš turinio, skirti daugiau studijuojančiam jaunimui ir suaugusiems. Jeigu vieną kitą pastarosios grupės skaitytojų koks nors pasakojimas šioje knygoje patenkins, tai tik ne dėl savo literatūrinių dorybių...

Pati pirmoji pernai pasirodžiusi knygelė vaikams buvo Algirdo Gustaičio serijos *Algis Trakys ir taksiukas Šleivys* VI dalis „Plaukia upėmis". Knygelės buvo pradėtos rašyti kaip tekstai pieštiniams filmams, kurie iš tikrųjų ir buvo pagaminti dviems pirmosioms dalims – *Kova su gaidžiu* (1959) ir *Užpuola bitės* (1962) – jų iliustratorius Vyt. Stasiūnaitis. Kiekviena po to išleista dalis (*Žuvininkai, Tvinkstės pilyje, Sodininkai*) jau buvo iliustruota vis kitos dailininkės ir filmai nebebuvo gaminami, nors tekstai iki šiol teberašomi ta pačia forma: su gausiais lakoniškais dialogais ir taupiais, statiškais veiksmo bei aplinkos aprašymais.

*Algis Trakys ir taksiukas Šleivys plaukia upėmis* aprašo titulinių herojų plaukimą baidare Lietuvos upėmis į Baltijos jūrą, pakeliui sutinkant eilę įdomių draugų iš gyvulių ir paukščių pasaulio (ežį, kiškį, gaidį, voverę, bebrus, pelėdas, barsukus...), o pagaliau ir sielininkus, kurie jiems pasakoja apie Baltvydžio miškus ir ežerus... Gausios Juttos–Jūros Gustaitienės vaikiško stiliaus dviejų spalvų iliustracijos gana patrauklios ir nuotaikingos, o turinys, *Tėviškės žiburių* recenzentės Adelės Abromaitienės žodžiais tariant, „intriguojantis, pilnas veiklos", kuri „labai artima vaikams":

– Fantastiškų nuotykių pynėje glūdi tikrovės pažinimo mintis, ir skaitytojai praplės savo akiratį apie Lietuvą, sužinos kokie gyviai gyvena, kaip atrodo kaimas prie Nemuno, saulei leidžiantis.

Buvo skelbiama, kad pernykščių metų gale išėjo seno ir dažno vaikų laikraštėlių bei skyrelių bendradarbio Viktoro Šimaičio eilėraščių rinkinys *Pasakėlių šalis*, tačiau čikagiškiai platintojai jo iki šiol neturėjo. Išeivijos spaudoje rašančio Zigmo Gavelio jauniesiems skirtų eilėraščių knygą *Voro tinklas* pernai Vilniuje išleido Vyturio leidykla.

**kęst. reikalas**

Aleksandras Radžius *Keliaujame abu, mėnuli.* Eilėraščiai. Dailininkas Paulius Jurkus. Leidėjas *Darbininkas.* 61 psl., kaina $6

Vladas Šlaitas *Rudenio vynas.* Eilėraščiai. Viršelio ir teksto iliustracijos Petro Aleksos. Išleido *Ateities* literatūros fondas. 52 psl., kaina $5

*Naujieji vėjai.* Šiuolaikinės prancūzų poezijos antologija. Sudarė ir vertė Povilas Gaučys. Redagavo Tomas Venclova. Išleido *Rūta.* Viršelį paruošė Vytautas Virkau. 239 psl.

Sonė Pipiraitė-Tomarienė *Pajūralio pagrandukas.* Paskos. Iliustravo Rasa Sutkutė. Išleido JAV LB Švietimo taryba. 130 psl., kaina nepažymėta.

Vanda Vaitkevičienė *Ąžuolo mirtis.* Pasakojimai. Viršelis Ados Sutkuvienės. 126 psl., kaina $6.00.

Algirdas Gustaitis *Algis Trakys ir taksiukas Šleivys plaukia upėmis.* Nutikimai Lietuvoje. VI dalis. Iliustravo Jutta-Jūra Gustaitienė. Išleido JAV LB Švietimo taryba. 28 didelio formato puslapiai, kaina nepažymėta.

# LEONO SABALIŪNO MONOGRAFIJOS NETRADICINĖ RECENZIJA

L. Sabaliūno monografiją, be abejo, galima priskirti prie mokslinio pobūdžio darbų. Nors parašyta ji pakankamai laisvu, netgi suliteratūrintu stiliumi, tačiau skaitant ją atsipalaiduoti neleidžia gausios bibliografinės nuorodos; jos sudrausmina ir savotiškai perspėja, kad dėmesys netyčia nenuslystų monografijoje sutalpintos informacijos aisbergo paviršiumi.

Recenzuojant monografiją tradiciniu būdu, pirmiausia galima būtų pažymėti, kad tai bene pirmoji istorinė studija, kurioje detaliai nagrinėjama Lietuvos socialdemokratijos genezė bei veikla pradiniame 1893-1914 metų laikotarpyje; toliau vertėtų padiskutuoti dėl kai kurių Lietuvos socialdemokratijos veiklos aspektų aiškinimo, pavyzdžiui, dėl pirmosios (1896 m.) ar dėl antrosios (1897 m.) Lietuvos valstybingumo formulių prasmės, pagaliau, galima būtų pabandyti patikslinti kai kuriuos faktus, pavyzdžiui, kam reikėtų priskirti Didžiojo Vilniaus Seimo sušaukimo iniciatyvą.[1] Toks recenzavimo būdas, tikriausia išryškintų monografijos privalumus, bet tuo pačiu, gal net apnuogintų konkretaus recenzento neadekvatų pasiruošimą.

Dalinai natūralus noras išvengti pastarojo eventualumo, dalinai kiti motyvai paskatino mus netradicinei recenzijai – neaptarinėti kas ir kaip monografijoje parašyta, o išdėstyti savą supratimą apie socialdemokratiją ir jos vietą Lietuvos politinėje istorijoje.

Kokie gi tie kiti motyvai? Pirmiausia, dėmesį patraukė ambivalentiška monografijos pavadinimo formuluotė. Vienu požiūriu ji lyg sakytų, kad monografijoje bus nagrinėjamas jau ganėtinai nuo mūsų nutolęs istorinis laikotarpis. Tačiau dviprasmiškai įkomponuota perspektyvos sąvoka leidžia nujausti, kad autorius istoriko angažementu neapsirobos ir Lietuvos socialdemokratijos vaidmenį XIX-XX aumžių sandūroje mėgins projektuoti į platesnę laiko skalę, siekiančią gal net ir mūsų dienas.

Tokie mėginimai monografijoje iš tikrųjų yra. Nors jie epizodiški ir be gilesnio pagrindimo, tačiau pakankamai iškalbingi. Štai įvade (p.9) teigiama, kad lietuvių nacionalinis judėjimas politizavęsis dėka marksizmo įtakos ir kad, vadinasi nacionalinio renesanso variklio reikėtų ieškoti būtent socialdemokratijos veikloje. O monografijos pabaigoje (p. 153) socialdemokratijos veikla apibendrintai įvardijama kaip pastangos „apsaugoti Lietuvos savitą būtį", „suteikti jai daugiau ar mažiau nepriklausomą egzistenciją". Išeitų, lyg tai tos pastangos Lietuvos socialdemokratijos veikloje buvusios neabejotinai esminės ir permanentinės.

Partinių interesų požiūriu toks Lietuvos socialdemokratijos istorinio vaidmens suaktualinimas gal ir pateisinamas.[2] Bet nacionalinių – vargu. Jeigu socialdemokratiją laikysime viena pagrindinių Lietuvos nacionalinių politinių srovių, apimančių, be kita ko, ne vien LSDP, bet ir kitas kairiąsias partijas arba bent jų socialistinius elementus, ir, norėdami prognozuoti jos perspektyvą, remsimės istorine patirtimi, tai tuomet nuostata turėtų būti ir reiklesnė, ir griežtesnė.

Leono Sabaliūno monografijoje gausu socialdemokratijos veiklos apraiškų, bet, manytume, trūksta tų apraiškų konceptualios motyvacijos, jų esmės. Leonas Sabaliūnas socialdemokratiją vaizduoja lyg gražų šimtametį Lietuvos politikos ąžuolą: jis stengiasi kruopščiai rekonstruoti kadaise kabojusius ant to ąžuolo lapus, bet neskiria reikiamo dėmesio ąžuolo šakoms ir šaknims, kurios, galimas daiktas, ir šiandien tebėra tos pačios.

* * *

Lietuvos politinį pasaulį mes įsivaizduojame natūraliai dvipolį. Viename jo poliuje susitelkusi socialistinė mintis, kitame – tautinė (ir krikščioniškoji). Nors poliai priešingi, bet griežtos ribos tarp jų nėra. Vadinasi, neturėsime sferinio vaizdo, jeigu žiūrėsime į vieną iš polių ir nematysime kito.

Tiek socialdemokratinė, tiek tautinė-demokratinė politinės srovės Lietuvoje (ir kitose Vidurio bei Rytų Europos šalyse) atsirado visuotinės žmogaus teisių ir laisvių teorijos poveikyje – kaip tos teorijos įgyvendinimo variantai.

Socializmas – tai reakcija į vadinamą visuomenės „atomizaciją", kuomet, panaikinus visus feodalinius reglamentus, išnyko tarpinės grandys tarp individo ir valstybės. Formali juridinė žmonių laisvė ir lygybė išryškino faktinę nelygybę ir todėl sluoksniams, nesugebėjusiems užsitikrinti ekonominių pragyvenimo garantijų, iškilo poreikis ieškoti socialinių apsaugos sistemų. Populiariausia socializmo interpretacija tiek teorijoje, tiek ir praktikoje tapo marksistinė. Ji – radikali, nes pasisakė už politinės valdžios perdavimą proletarijatui, t.y. sluoksniui, neturinčiam privatinės nuosavybės; proletariato būties pagrindu turėjo būti pertvarkyta visa visuomenė ir tokiu būdu panaikinta privatinė nuosavybė, suprantama kaip bet kokio engimo pagrindas.

Rytų Europoje, žinia, „grynojo" proletariato buvo palyginti nedaug, bet ten buvo pakankamai daug prievartos. Radikalusis socializmas imponavo tuo, kad teoriškai atmetė prievartą (engimą), ir nurodė greitą kelią, kaip sukurti visuotinės laisvės, lygybės bei gerovės visuomenę. Tačiau spartus visuomeninio gyvenimo pertvarkymas savaime suponavo prievartą. Be to; radikalaus socializmo plitimas reiškėsi ir kitomis ypatybėmis: orientacija į apatinius visuomenės luoksnius palengvino atsiribojimą nuo tradicinių saitų, ypač nuo dvasinių (ir tautinių taip pat), o destruktyvios pasaulėžiūrinės nuostatos suponavo aktyvizmą, viliojantį menkai morališkai angažuotus visuomenės elementus. (Tai ypač išryškėjo politinių krizių metu. Ir Leono Sabaliūno monografijoje matome atskleistas paskatas LSDP šalininkų gretoms augti 1905 m. revoliucijos metu.)

Yra paradoksas tame, kad būtent socialdemokratinei srovei, savo esme kosmopolitinei, priklauso nuopelnai už pirmosios Lietuvos valstybingumo atkūrimo programos iškėlimą. Bet yra ir galimybė tą paradoksą paaiškinti. Savo vaidmenį čia suvaidino ypatinga socialdemokratijos teisinė filosofija. Samprotaujama buvo maždaug taip: jeigu kasdieninė praktika rodo, kad tam tikros visuomenės atžvilgiu, gyvenančios tam tikrame krašte, vadinamame Lietuva, yra daroma prievarta, tai tos visuomenės neginčijama teisė – išsivaduoti iš prievartos; teisė – natūrali ir imanentinė, jos šaltinis – ne kur kitur, o pačioje prievartaujamoje visuomenėje. Kadangi konkreti Lietuvos visuomenę prievartaujanti jėga – carinė valdžia – natūralios teisės nepripažino (ir negalėjo pripažinti), tai išsivadavimas iš jos buvo įmanomas tik panaudojus kontrprievartą, t.y. revoliuciniu keliu. O to kelio sėkmę garantavo Karlo Markso atrasta progresyvaus ekonominio visuomenės vystymosi teorija.

Bet Lietuva socialdemokratams buvo ne kokia nors apibrėžta ir nekintanti vertybė – tai daugiau konkreti realija, jų suvokimu, tam tikro ekonominio išsivystymo lygio regionas su savo kultūrine-istorine specifika. Pastarosios neignoruodami socialdemokratai betgi negalėjo jai suteikti prioriteto, kadangi ne iš jos, o iš ekonominių dėsnių jie vedė savo revoliucinę teisę. O tas faktas, kad iš niveliuojančio Rusijos gubernijų tinklo socialdemokratai išskyrė Lietuvą kaip politinę-nacionalinę realiją – tik patvirtina nuomonę (kuri jau konstatuota mūsų istoriografijoje[3]) – kaip stipriai tuomet tebeveikė istorinio Lietuvos valstybingumo tradicija, paremta jos žmonių gyvenimo būdo ir tikslų bendrumu.

Tačiau tos, pasakytume, nacionalinės (ar civilizacinės) vertybės, kurios didžia dalimi natūraliai įrėmino LSDP programines nuostatas, liko nesuprantamos kaimyninių šalių socialistinėms partijoms*. Todėl Lietuvos socialdemokratų partijai tuojau pat po įsikūrimo iškilo dilema: arba pasiduoti idėjos draugų daromam spaudimui ir siekti kaip galima platesnio proteguojamojo varguomenės luomo – proletariato – apsijungimo, numojant ranka į trapią „lietuviškąją" to luomo specifiką, arba vardan tos specifikos plėsti bendradarbiavimą su kitomis Lietuvos politinėmis srovėmis ir dėl to prarasti kaimyninių kraštų socialdemokratų paramą.

Nenuostabu, kad sprendžiant tokią dilemą, Lietuvos socialdemokratų partiją, anot Jono Šepečio, ištiko mėšlungis. Galų gale partija atsisakė savo principinės programinės nuostatos valstybingumo klausimu – „Savarankiškos demokratinės Lietuvos Respublikos, liuosu noru susidėjusios su kaimyninėm šalimis federacijos sąryšin". O vėliau išsivysčiusią diskusiją tarp vadinamų federalistų ir autonomistų Lietuvos nacionalinio valstybingumo požiūriu laikytume bevaise: juk diskutuojama buvo dėl kitos valstybės – ne Lietuvos – vidinio reorganizavimo**.

Jeigu būsime teoretiškai nuoseklūs, tai turėsime pripažįnti, kad autonominis egzistavimas kitoje valstybėje socialdemokratinės doktrinos požiūriu būtų buvęs prasmingas tik tiek, kiek toji autonomija būtų sudariusi galimybę niveliuoti Lietuvos specifiką be prievartos. Juk socializmo doktrina orientavo į žmonių santykį su gamybos priemonėmis, o ne į visuomenės etninę specifiką.

Leono Sabaliūno pastebėjimas, kad tautinės kultūros ir ypač kalbos puoselėjimo LSDP nelaikiusi „šventu" reikalu, manytume, nėra pakankamai konkretus, – tai daugiau panašu į LSDP politinės praktikos fiksavimą, o ne į doktrinalinės nuostatos atskleidimą. Socialistinį požiūrį į gimtąją kalbą yra išsakęs dar Hugo Kolontajus (Kollantaj). Anot jo, prisirišimas prie tėvų kalbos ir jos puoselėjimas pats savaime – tuščias užsiėmimas. Gimtoji kalba, teigė jis, reikalinga kaip liaudies švietimo priemonė, nes tol, kol bus mokoma svetima kalba, liaudis liksianti barbariška.[4] Vėliau labai panašiai tuo klausimu pasisakė ir Josifas Džiugašvili-Stalinas. Jis, pavyzdžiui, teigė, kad masėms įsisavinti sovietinį mokymą patogiausia būsią gimtąja kalba.[5]

Nėra pagrindo abejoti, kad kaimyninių kraštų socialdemokratų pažiūra į gimtąją kalbą turėjo įtakos ir lietuvių socialdemokratams. Tiesa, tokiai nuomonei disonuotų kai kurie faktai, pavyzdžiui, Andriaus Domaševičiaus pasišventimas platinti lietuvių kalbą Vilniuje; bet į panašius faktus mes būtume linkę žiūrėti kaip į išimtis arba specialios motyvacijos apraiškas, nekeičiančias klausimo esmės. Apskritai Lietuvos socialdemokratijos istorija gana marga ir niuansuota – ypač savo pradiniame Leono Sabaliūno aprašytame etape. O mūsų uždavinys būtų galimai atsitraukti nuo reiškinių mozaikos ir pasiaiškinti dalykus, kurie matomi tik iš tolimesnės perspektyvos.

Kelios pastabos dar dėl vieno Lietuvos socialdemokratijos veiklos aspekto.

Pastaruoju metu tarp jaunosios kartos Lietuvos is-

torikų vis labiau plinta domėjimasis lietuvių nacijos formavimosi bei konsolidacijos ypatybėmis. Tiesa, kol kas sprendžiami tik bendro pobūdžio klausimai.[6] Bet reikia tikėtis, kad ateityje tyrimai ta tema plėsis įvairiom linkmėm. Tad gal pernelyg neišsišoksime pasamprotavę dėl socialdemokratijos vaidmens nacionalinės konsolidacijos procese.

Mykolas Biržiška yra pastebėjęs, kad LSDP „rišo sulenkėjusį ir maskolinamą Vilnių su visa Lietuva".[7] Tas faktas, kad LSDP įveikė PPS konkurenciją Rytų Lietuvoje, matyt, liudytų Biržiškos pastebėjimo labui. Nors išsamesnei išvadai padaryti, suprantama, to fakto nepakaktų; dviejų partijų tarpusavio varžymosi rezultatai ir nacionalinė konsolidacija – tai ne to paties lygio procesai.

Iš istorinės literatūros žinome, kad nacijos formavimosi reiktų ieškoti etnokultūriniuose procesuose.[8] O LSDP veiklos nuostatą galima būtų apibūdinti kaip sociokultūrinę: gindama Vilnijos apatinius sluoksnius sociališkai, partija rūpinosi ir to sluoksnio kultūriniais poreikiais. Tačiau ar galėjo pasiduodanti daugumoje lenkiškai kultūrai kaimo varguomenė bei darbininkija Rytų Lietuvoje perimti lietuvišką politinę savimonę, kuomet kaimo bei miesto aristokratija jau buvo perėmusi lenkišką ne tik kultūrinę, bet ir politinę orientaciją?

Tiesa, negalima užmiršti, kad LSDP pradininkai daugumoje buvo aristokratiškos kilmės. Tas faktas liudytų apie nacionalinės konsolidacijos elementų egzistavimą. Bet, žinia, „aristokratiškasis" periodas partijoje greitai baigėsi; skilimas įvyko nacionaliniu pagrindu.

Leonas Sabaliūnas aiškina to skilimo priežastį gana paprastai. Anot jo, lietuvių liberalai (suprask, nacionalistai) supriešino LSDP su PPS – Domaševičių su Pilsudskiu (p.34). Net jeigu toks supriešinimas ir buvo, argi čia eitų kalba apie vieną ir tą patį konfliktą?

Ir Sabaliūno monografijoje neblogai matosi, kad Lietuvos valstybingumo formulė LSDP pirmojoje programoje tebuvo laikinas kompromisas tarp prorusiškos ir prolenkiškos orientacijos socialistų Lietuvos žemėje (p. 37-49). Tas kompromisas nutrūko sustiprėjus politinei gravitacijai į Rusiją ir į Lenkiją. Vadinasi, galima manyti, kad tų gravitacinių jėgų veikiami trūkinėjo ir trapūs nacionalinės konsolidacijos saitai Rytų Lietuvoje.

Tokiame kontekste natūraliai kiltų klausimas – o kaip koreliavo LSDP socialinis radikalizmas su minimomis gravitacinėmis jėgomis? XX amžiaus pradžioje LSDP vestą kovą už dvarų darbininkų ekonominės padėties pagerinimą galima buvo laikyti socialinio konflikto apraiška. Bet pro socialinius akinius buvo bandoma žiūrėti ir vėliau – į kilusį tarpvalstybinį konfliktą tarp Lietuvos ir Lenkijos. Štai Steponas Kairys savo ugningoje kalboje 1920 m. rugsėjo 26 d. taip pareiškė: „Dabartinis karas Lenkijos su Lietuva yra karas dėl dvarų..." Ir toliau tęsė: „Vienas jo sunkumas krito ant darbininkų... Negalima pasitikėti nei prancūzų, nei anglų buržuazija, paramos galima laukti tik iš rytų".[9] Pareiškimas – mobilizuojantis, orientuotas į taip vadinamą liaudį. Tik ar jis begalėjo sulaukti atgarsio Rytų Lietuvos valstiečio sąmonėje.

Taigi preliminariai galėtume spręsti, kad socialdemokratijos vaidmuo lietuvių tautos konsolidacijos procese buvęs prieštaringas. Pradiniame savo egzistavimo etape socialdemokratija, atrodo, suteikė tam procesui impulsą: moderni socialinių laisvių teorija gaivino iškankintą Lietuvos visuomenę, skatino ją struktūriškai apsibrėžti; energingus šviesuolius viliojo eksperimentas – žadinti, kelti proletariatą, jo pagalba atidaryti kalėjimo duris ir tokiu būdu išlaisvinti Lietuvos žmones.

Tačiau socializmui įsimetus Rusijon ir ten išplitus, socialinis klimatas regione ėmė smarkiai radikalėti. Didėjo atotrūkis tarp viršutiniųjų ir apatiniųjų sluoksnių. Lietuvai tas autotrūkis turėjo tragiškas pasekmes: atėjusi pirmoji revoliucinė banga nusinešė ne tik dalį visuomenės – bajoriją, bet ir dalį tautos – Rytų Lietuvą. O sekanti banga grasino nuplauti pačią valstybę. Tad vargu ar tokiame kontekste socialdemokratų propaguotą klasių kovą galėtume vertinti pozityviai.

Pažadinto Lietuvos proletariato nesulaikė nacionalinės (ar civilizacinės) ribos; jos jam buvo per menkai materialiai apčiuopiamos. Įsisiautėjusi socialinė stichija atsitrenkė, kaip vėliau paaiškėjo, tik į geografinio anklavo, kuriame šimtmečiais formavosi imperija, ribas.

Toji stichija, lyg džinas, išsauktas iš butelio, markistinių burtažodžių pagalba, ir buvo, mūsų supratimu, pagrindinė Lietuvos socialdemokratijos krizės priežastis. LSDP turėjo arba atsisakyti savo doktrinos tam, kad neišduotų nacionalinių interesų, – bet tokiu atveju jai švietėsi perspektyva likti tautinės srovės šešėlyje, arba pasiduoti doktrinos peršamai logikai ir, vadinasi, sužlugdyti ne tik Lietuvos nacionalinį apsisprendimą, bet ir save pačią, kaip savarankišką politinę jėgą.

Tačiau neigiama Rytų įtaka paveikė ne tik Lietuvos socialdemokratiją.

* * *

Tautinės (nacionalistinės) srovės ištakos paprastai vedamos iš vokiečių reakcijos į prancūziškąją ekspansiją XVIII a. pabaigoje. Prancūzų politinės minties pagimdytai laisvų, bet anoniminių piliečių visuomenei vokiečių filosofai priešpastatė „tautos dvasios" kriterijų. Nėra abejonės, kad vokiškoji tautos samprata paliko pėdsakus ir Lietuvoje. Tačiau drįstume daryti prielaidą, kad lietuvių tautinė mintis susiformavo veikiama ne tiek Vakarų, kiek Rytų įtakos.

Pagrindu tokiai prielaidai tarnautų viena iš lietuviškosios tautinės minties ypatybių, būtent – jos orientacija į etnografines vertybes. Nors vadinamasis nacionalinis principas gimė Vakarų Europoje, nuopelnus už jo tranformavimą į etnografinį priskirtume rusiškajai politinei minčiai.

Etnografinė tauta – tai ne tik ir netgi ne tiek subjektas, kiek objektas. Čia svarbu ne tiek individų apsisprendimas, kiek objektyvūs, netgi mokslinių tyrinėjimų pagalba nustatomi kriterijai. Toks tautos supratimas buvo prieinamas biurokratinio feodalizmo sukaustytai Rytų visuomenei, skatino nacionalinį jos pabudimą. Bet konkrečiose Rusijos imperijos sąlygose jis sudarė pagrindą susiformuoti rusiškojo nacionalizmo doktrinai – panslavizmui, kaip reakcijai į politiškai besiorganizuojantį germanų pasaulį. Panslavizmo doktrina numatė slaviškų etnografinių valstybių sukūrimą ir jų sufederalizavimą su Rusija, kas praktiškai būtų reiškę neišvengiamą tų naujų valstybių pajungimą Rusijai. Ta prasme nuoširdžiai atviras buvo savo laiku vienas iš panslavizmo propaguotojų Nikolajus Danilevskis, pripažindamas, kad Europa, pasiūliusi nacionalinį principą, atsilygino Rusijai už jos vargus 1812 m. kare.[10]

Panslavizmo doktrinos praktinis taikymas negalėjo nepaliesti ir Lietuvos. Netrukus po 1863 m. sukilimo akademikas Aleksandras Hilferdingas suformulavo pagrindines Rusijos politikos Lietuvoje kryptis, kurių tikslas buvo atskirti lietuvių tautą (etnografinę) nuo lenkų, įtraukti ją į Rusijos įtaką ir paraližuoti jos politinį identitetą. Konkrečiai tai reiškė užduotį atskirti lietuvių valstiečius nuo lenkiškos kultūros bajorų. Tam tikslui planuojama buvo lietuvių valstiečiams suteikti pradinį mokymą gimtąja kalba, kad apšvietus juos galima būtų lengviau pritraukti prie rusų kultūros.

Taikant Hilferdingo planą praktikoje, nuo jo pradinio užmanymo buvo gerokai nutolta – tiek dėl rusiškojo administracinio aparato ypatybių, tiek ir dėl konkrečios lietuviškos specifikos. Tačiau plano idėja paliko savo pėdsakus. Praėjus pusei amžiaus, t.y. 1905 m. Čikagoje lietuvių spaudoje pasirodė Jono Basanavičiaus knygutė[11], kurioje buvo detaliai referuotas minėtas Hilferdingo planas. Referato pasirodymo intencijos nėra visiškai aiškios, tik galima manyti, kad pats Basanavičius buvo gerokai anksčiau susipažinęs su tuo planu. Ir gal kaip tik tuomet jis pamatė šviesos blyksnį tamsaus tunelio gale.

Žiūrint į tautą kaip į vieno luomo arba į visų gyventojų teisių ir laisvių sumą, jos egzistavimas svetimoje valstybėje neišvengiamai suponavo konfliktą. Ta linkme, žinia, rutuliojosi politinė mintis Lenkijoje bei Lietuvoje po padalinimų. Bet sukilimai sėkmės neatnešė. Teko ieškoti naujų kelių. Palaipsniui politinė mintis – tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje – ėmė koncentruotis ties nacionaliniu principu, tiksliau, ties rusiškąja to principo interpretacija.

Tauta, kaip etnografinis objektas ano meto teisės požiūriu nesuponavo imanentinio valstybingumo. Etnografiniai požymiai buvo suprantami kaip tam tikra žmonių specifika, kurios poreikiams valstybė galinti sukurti teisinę apsaugą – autonomiją. Ta prasme, nacionalinis principas, keliamas etnografinių vertybių apsaugai, nesikėsino į valstybės teisinę monopoliją, o tik skatino ją humanizuotis.

Taigi lietuvių tautininkams nacionalinis principas atvėrė dvi konkrečios veiklos kryptis: skatinti lietuvių etnografinės specifikos vystymąsi ir prašyti iš caro valdžios suteikti Lietuvai autonomiją. Tautiniai demokratai nuosekliausiai vadovavosi tuo principu, o 1905 m. Didžiajame Vilniaus Seime iškelta Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose idėja buvo konkretus jų veiklos rezultatas. (Tiesa, atsižvelgiant į Lietuvos istorinį politinį potencialą, matyt, neabejota, kad autonomija būsianti tik pakopa į valstybinę nepriklausomybę.)

Tačiau naudojimasis Rusijos strateginės politikos farvateriu nepraėjo be pasekmių. Nacionalinę idėją suprantant ne vien kaip individualios apsisprendimo laisvės rezultatą, bet ir kaip tam tikrų objektyvių kvalifikacijų puoselėjimą – ne tik jų gynybą, bet ir plėtojimą – bendroje radikalizmo atmosferoje sudarė pagrindą karingo nacionalizmo apraiškoms. O etnografinio principo absoliutizavimas sprendžiant teritorinį klausimą Lietuvą padarė teisiškai priklausomą nuo Rusijos geros valios. Nacionalinės konsolidacijos, kaip aukščiausio kriterijaus moderniąjai valstybei, požiūriu minėti negatyvūs momentai tautinių demokratų veikloje galėjo kompensuotis nebent socialiniu konservatyvizmu ir prioritetais kultūrai.

* * *

Reziumuodami pasakytume, kad abi Lietuvos politinės srovės – ir socialdemokratinė, ir tautinė demokratinė – buvo demokratinės koncepcijos variantai, bet abi jas neigiamai paveikė Rytų įtaka. Imuniteto stoką neigiamam poveikiui, regis, suponavo toji aplinkybė, kad abiejų srovių doktrinos orientavosi ne į laisvų arba laisvės siekiančių – žmonių visuomenę, bet į vienokios ar kitokios idėjos pagrindu prievarta suburtus kolektyvus.

Abi jos siekė išlaisvinti Lietuvą, bet nė viena iš jų vien savo jėgomis to padaryti negalėjo. Istorinė patirtis rodo, kad Lietuvos politikoje apčiuopiamų rezultatų bū-

**(tęsinys sekančiame psl.)**

# L. SABALIŪNO ...

**(atkelta iš 7-to psl.)**

davo pasiekiama tuomet, kai tos srovės tarpusavy koreliuodamos, t.y. subjektyviai ar objektyviai bendradarbiaudamos, viena kitą lyg ir papildydavo. Pavyzdžiui, aktyvi socialdemokratų veikla 1905 metais, mūsų nuomone, būtų likusi tik triukšmingu sambrūzdžiu, jeigu ne tautinių demokratų iškelta Lietuvos autonomijos idėja; bet Pirmojo pasaulinio karo metu dešinieji (tautininkai) nebūtų pasiryžę skelbti Lietuvos nepriklausomybę, jeigu juos tam nebūtų skatinę kairieji (socialistai). Perfrazuodami Antaną Maceiną pasakytume, kad minėtais atvejais socialdemokratinis prometėjiškas polėkis objektyvizavosi dėka tautinės utilitariškos tradicijos.

Vadinasi, tik koreliacijoje arba mums visiems suprantamai išsireiškiant – nacionalinių interesų vienybėje tos abi srovės – o su jomis ir Lietuvos politika – galėjo turėti perspektyvą.

**Č. Laurinavičius**

Leonas Sabaliūnas. *Lithuanian Social Democracy in Perspective 1893-1914.* 1990. Duke University Press. Durham, North Carolina. Kaina 29.95 dol.

Šios recenzijos autorius Č. Laurinavičius –istorikas, dirba Istorijos institute Vilniuje.

Išnašos:

1. Žr.: Motieka E. „Didysis Vilniaus seimas... idėja, iniciatyva, organizacija". *Proskyna*, 1990, nr. 4.
2. Bagdonas A. „Socialdemokratija nauju aspektu". *Politika.* 1991. Nr. 6, P. 6.
3. Merkys V. „Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė". *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.* Serija A.V., 1966. Nr. 3, P. 148.

*Beje, ir L. Sabaliūnas, regis, giliau nesusimąsto dėl tų nacionalinių vertybių, ir netgi pirmąją LSDP programą jis vadina separatistine – kaip savaime suprantamą dalyką. Nors atrodytų keista, kaip galima vadinti separatistine programą, paremtą ne konstitutizuojamomis ypatingybėmis, bet natūraliai apsisprendžiančios visuomenės – Lietuvos – idėja.

**Čia galime prisiminti Vladimiro Uljanovo-Lenino radikaliai nuoseklią tezę, kad teisė į autonomiją, eventualiai – į federaciją – esanti nesąmonė.

4. Žr.: Limanowski B. „Socyjalizm jako konieczny objaw dziejowego rozwoju". Lwow, 1879. S. 14.
5. *Obrazovarije SSSR. Sbornik dokumentov.* Maskva-Leningrad. 1979. S. 47.
6. Aleksandravičius E. „Atgimimo istorijos slenksčiai". *Kultūros barai.* 1990, nr. 11, 12; jo paties: „Tautos samprata ir pilietinės savimonės raida Lietuvoje". *Kultūros barai.* 1989, nr. 10; Kulakauskas A., Žakarytė S. Įž. str. kn.: Sirokomlė V. *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą.* V., Mintis. 1989.
7. Biržiška M. *Lietuvių tautos kelias.* T.2. Los Angeles, 1953. P.50.
8. Kulakauskas A. „Dėl lietuvių nacijos formavimosi". *Jaunųjų istorikų darbai.* Penktoji knyga. V., 1984. P. 137.
9. Vilčinskas J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės.* Londonas, 1985. P. 137.
10. Danilevskij N. *Rossija i Evropa.* S. Peterburg. 1895. S. 275.
11. Sapalius J. (Basanavičius J.) *Priedėlis prie lietuviško klausimo.* Chicaga. 1905.

# antraip

## APIE MŪSŲ ATVAIZDĄ

Praėjusiais metais „Vagos" leidykla Vilniuje išleido knygą – retą per dešimtmečius, gal išvis vienintelę tokio turinio ir paskirties. Ją sudarė ir įvadinius paaiškinimus parašė mūsų kolega Liūtas Mockūnas. Tai beveik penkių šimtų puslapių glaustai surikiuotas „miršiolas", pavadintas *Pokalbių akiračiai* – mūsų mėnraščio redaktorių ir bendradarbių interview (dabar Lietuvoj rašo „interviu") su išeivių kultūros ir mokslo veikėjais 1969-1989 metų tėkmėje.

Kaip vėliau sušnipinėjau, čia buvo parinkta ir įdėta 55 pokalbiai, skelbtieji mėnraštyje per du dešimtmečiu. Bet tai maždaug tik trečdalis, nes per tą laiką mėnraštyje kalbėjo 187 pokalbininkai, kai kurie ne po vieną kartą. Vadinasi, rinkinyje stinga dar 132 kitokių pokalbių. Iš tikrųjų pasigendama ne vienos geros šnektos, pvz., su S. Santvaru, K. Barėnu, istoriku J. Jakštu, nesimato ir daugelio vad. politologų, kaip Aleksandro Štromo ir kitų.

O vis dėlto tai puikus ir labai vertingas įvairiausių pasisakymų, mąstymų, kritikos, išpažinčių ir tikėjimų rinkinys. Gal mažiau reikalingas Amerikoje ar kitur užsieniuose, ką *Akiračių* skaitytojai savo metu patys galėjo stebėti ir sekti. Bet Lietuvoj šitokia knyga yra ir bus liudijimas apie tai, koks kultūrinis, politinis, intelektualinis gyvenimas riedėjo lietuviškuose užsieniuose, nuo kurių kraštas veik aklinai buvo uždarytas.

* * *

O štai kas gera ir kartu graudu, žiūrint į tokius leidinius ir spaudą žurnalistiškai. Per pokario dešimtmečius laikraščiuose ir ypač aukštesnio lygio mūsų žurnaluose buvo išspausdinta gausybė gerų straipsnių ar pokalbių, įdomių reportažų, aprašytos visokios diskusijos, dargi plaukus pakaušyje šiaušiančios polemikos. O kai praeina dienos, savaitės ir mėnesiai – kas tai atsimena? Retas. O kai nuslenka metai – beveik niekas to nebežino. Kaip nebūta!

O minėtasis pokalbių rinkinys knygoje dabar ir parodo, kad viso to būta, pasireikšta įdomiai, vertingai, kai kas įsimintinai dėl ateities. Su savo pliusais ir minusais čia matyti ir visa pokalbių (interview) organizavimo bei atlikimo žurnalistinė „technika". To amato dar reikėtų mokytis. Vieni pokalbiai gyvi, sklandūs, grakščiai plaukia su dialogais, tartum kokios ištraukos iš K. Ostrausko pjesių. Kiti – svarbaus ir įsimintino turinio, bet labai negyvos formos, labiau tartum monotoniški gelžbetoniniai straipsniai su ilgais atsakymais į tokius pat labai trumpus klausimus. Kai kur per daug sukimosi aplinkui: vis tie patys kalba vis apie tuos pačius...

Kadangi užsienio lietuviai per anuos dešimtmečius neturėjo sąlygų, nei didesnio praktinio intereso spręsti okupuotos Lietuvos ūkinių reformų užmojus, nieko ten nevaldė ir jokios valdžios netroško, tai natūralu, kad pokalbiuose mažiau buvo politinių ir ūkinių problemų narstymo. Tačiau (ir jau neproporcingai) daug apie literatūrą, kultūrą, knygas, istoriją, bolševizmą, filosofiją, religiją, įvairių menų kritiką...

Man vienas iš gyviausių ir įdomiausių tos mišrainės pavyzdžių būtų K. Almeno pokalbis su Jonu Aisčiu (1973 m.). Čia viena kitą veja visokios temos apie kultūrą, politiką, didvyriškumą, Lietuvos atstatymą ir, tarp kitko, apie gen. S. Raštikio memuarų tomus. Atrodo, Aistis išvis nebuvo palankus generolam ir militarizmui. Štai kaip jis dėsto nuoširdžiai ir su šypsena: „...Atsimenu Raštikį Lietuvoje, kai jis važinėdavo, na, neužgaunant žmogaus, – bet jis, būdavo, visad važiuoja pasipūtęs. Laiko statų kardą tarp kojų taip, kad kardo rankena beveik stovi ties nosimi. Na, jis turbūt aukštesnis už Napoleoną, bet nelabai daug... Jei būtų prisisegęs tą Vyčio kryžių, kurį jis tikrai užsitarnavo, nes buvo sužeistas, ...kentėjo už Lietuvą, tai būtų tikrai gražu. Bet visos kitos skardelės, kurias jis (nuotraukoje) užsikabinęs, tai tik loterijos dalykai!... Gal, sakysim, Smetona davė pagal svainystę, ar ką"...

* * *

*Akiračių* pokalbių rinkinys Vilniaus spaudoje buvo sutiktas ir įvertintas palankiai, tik gal per mažai palankiai, nes iš čia Lietuvos šviesuomenė galės turėti ryškų ir itin pilną vaizdą, ką galvojo, veikė, svajojo, kuo tikėjo tūkstantinė pokario išeivija, kurią mūsų agitpropo vairininkai vadino „nudžiuvusia tautos šaka". Tik gal per vėlai knyga pasirodė, nes tautiečius tėvynėje netrukus užslėgė kitokie rūpesčiai, negu gerų knygų skaitymas apie tai, kas buvo...

O užsieniuose buvo daug kas, ir tai paliudys tie 55 pokalbiai visokiom temom, visokių pažiūrų skelbėjų pristatyti, daugiausia dar nepasenę: tarp pokarinių išeivių, vėliau pasitraukusių ar išmestų iš tėvynės, taip pat mus pažįstančių draugiškų kitataučių. Šis skyrius kupinas itin brandžių minčių, besikalbant su latvių kultūrininku, su amerikiečiu, su trim estais, trim lenkais ir lietuvišku lenku Č. Milošu, su trim rusais, su vengru (mano draugu) Endre Bojtaru ir pagaliau su maždaug visiškai nutautusiu trečiosios kartos Amerikos lietuviu poetu Anthony Petrosky iš Pennsylvanijos.

Šis pastarasis sykį dalyvavo Santaros-Šviesos sąskrydyje Taboro Farmoje, tik jame jokios tautiškos revoliucijos neįvyko. 1984 metų pokalbyje jis prisipažino esąs lietuvis: „... iš tikrųjų, aš esu pirmas lietuvis šeimoj, vedęs „skirtingo kraujo" žmoną"... Deja, kaip atrodo, ir jau paskutinis lietuvis. Tarp daugelio gana rafinuotų pasisakymų kultūros ir poezijos klausimais, Petrosky stebėjosi Santaroje išvydęs daug intelektualiai išnokusių dar jaunų lietuvių, kurie buvo „... tikrai prisirišę prie savo kilmės" (!). Ir tada mažne su gailesiu prideda: „Tačiau aš negalėjau suprasti, kaip dalis iš šių žmonių gali tikėti, kad Lietuva bus laisva. Pasaulis tikrai turėtų be galo pasikeisti prieš tam atsitinkant, ir todėl jų viltis man pasirodė esanti beviltiška".

Tas pasaulis Europos rytuose vis dėlto gana greit pasikeitė, o pasiliko tik beviltiškas Anthony Petrosky pesimizmas ir apgailėtinas talentas apsirikti.

* * *

*Pokalbių akiračiai* – tai rinktinio rango žurnalistika, plačiai ir įvairiapusiškai pavaizduojanti užsienio lietuvių gilesnius rūpesčius, bendravimą jausmais ir idėjomis su tautos kamieno rezistencinėm srovėm, reiškusi išpuoselėtą ir teisingą tų santykių liniją ir žymiai skaidresnį už Petroskio ateities pramatymą, – visa tai, dėl ko buvo tiek plūstamasi prieš 20 metų. O ir dabar, kaip matėm, vėl pasidriekia ano žinomo stiliaus atorūgos, neišmanant ką geriau, tai bent stengiantis pakeiksnoti prieš vadinamuosius liberalus, ar išvis prieš sveikiau galvojančius lietuvius.

Ši knyga – vaizdus ir pusėtinai įtikinantis to liudijimas. Beveik būtų reikalingas dar antras pokalbių tomas – apie tai, kas neįtilpo į pirmąjį ir kas daug po to

buvo skelbta.

*PS.* Pabaigai pridėsiu, kad šį kartą man gerokai nepasisekė. Sudarytojas įdėjo mano pokalbį su A.T. Antanaičiu apie literatūrą, gyvenimą Kalifornijoje ir Lietuvos laisvinimą. Tai buvo 1975 metais. Jei būčiau žinojęs, kad kada nors tai pateks į gerą knygą, būčiau daug rimčiau ir be tuščiai suvaidintos bravūros ką nors pasakęs... O antras čia paskelbtas mano pokalbis su Antanu Gustaičiu išėjo kažkoks nesankabingas, išsijotas ir mažne keistas. Mat *Akiračiuose* tada buvo įdėti ir čia perspausdinti tik labai patrumpinti mano ilgesnės paskaitos ir pokalbio su Antanu epizodai.

Jei Vilniaus „Vaga" dar kada suartų antrą panašių pokalbių tomą, pasistengčiau pasitempti.

Dar nesijaučiu nusivylęs, mėgstu tą kompaniją.

**Bronys Raila**

*Pokalbių akiračius* galima įsigyti per Akiračių redakciją. Kaina su persiuntimu $10 – Red.

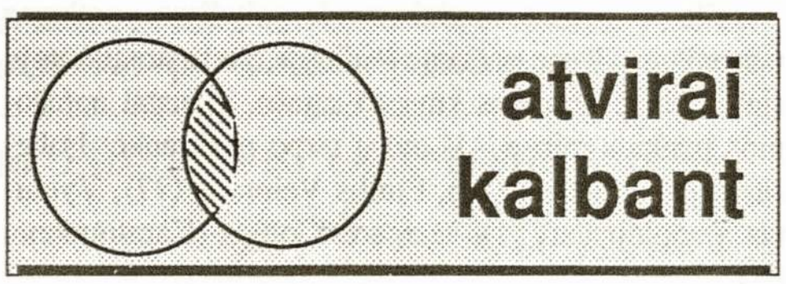


## ŽALTVYKSLĖ IR LIETUVOS LAISVĖS KOVOS

– Mūsų kelrodė žvaigždė yra europietiško liberaliojo humanizmo ir laisvės patirtis. (...) Akivaizdu, kad liberalizmo medis Lietuvoje per vieną dieną nesuvešės. Todėl neišvengiamas yra visų mūsų didelių pastangų reikalaujantis demokratinės valstybės kūrimo etapas. Juk liberalizmas, kaip nuolatinis asmenybės laisvėjimas, galimas tik ant demokratinės valstybės pamatų. Lietuvos Respublika, sukūrusi savyje visas reikalingas demokratines struktūras, pati pradės siaurinti savo įtaką, regėdama sąmoningų ir atsakingų asmenybių pasiryžimą. Tada jos funkcija teliks viena – saugoti mūsų darbą ir kūrybą, – kalba jaunas (g. 1959) filosofas Viktoras Makoveckas, vienas iš 1990 m. pavasarį pasirodžiusio žurnalo *Žaltvykslės* redaktorių, jo nr. 2 įžanginiame ŽODYJE, baigiamajame paragrafe susumuodamas naujojo žurnalo uždavinius bei tikslus:

– *Žaltvykslė* ir kviečia eiti šiuo keliu. (...) Tegul nesuklaidina žurnalo pavadinimas. Tai nėra koks atsitiktinis švystelėjimas, nuvedantis klampiais klystkeliais. Mūsų žaltvykslė, kurią mes pamatėme ir kurią sekame, išves iš sunkiausios būsenos taip pat ir iš totalinio nuovargio. Kaip kad dažnai ji padėdavo mūsų seneliams ir tėvams, ėjusiems sunkiu ir klaidžiu Rezistencijos keliu. (Pabraukta cituojant).

Kad užsimota plačiai, rodo ne vien pirmųjų numerių 10,000 tiražas (nuo nr. 4 jis sumažėjo iki 8.000, nuo nr. 5 iki 5.000, o nuo nr. 6 – 4.000), bet ir iš prieškario leidinių persispausdintų autorių pasaulėžiūrinis įvairumas: ministeris pirm. Mykolas Sleževičius (iš *Varpininkų kelio*), prof. Pranas Dovydaitis (rašąs apie prez. Aleksandrą Stulginskį), diplomatas Petras Klimas (iš jo atsiminimų)... Rašoma apie viską, nuo Lietuvos Respublikonų partijos (užregistruotos 1922 m.) ar Rotary klubo iki Lietuvos Laisvės armijos susiorganizavimo 1941 m. ar VLIK'o įkūrimo 1943 m. (red. Arūnas Bubnys). Su pirmuoju numeriu pradedama smulki „Naujosios Lietuvos istorijos chronologija" nuo pat 1918 m. vasario 16-tos (parengė red. istorikas Algirdas Grigaravičius), o 6-me nr. persispausdinama VLIK'o veikėjo Vyt. Vaitiekūno straipsnio „Lietuvos vadavimo organizacija praeity" pradžia... Iš prof. A. Smalio ir buv. prezidento dr. K. Griniaus straipsnių tęsinių pirmuosiuose numeriuose, o taip pat ir vyr. redaktoriaus Juozo Krivo įžanginio nr. 3 atrodo, kad ir *Žaltvykslė*, savo ruožtu, yra tęsinys ankstyvesnio laikraščio *Vasario 16*, atgimimo laikotarpyje bent porą metų leisto Lietuvių Demokratų partijos iniciatyva... Iš didelio ir augančio red. kolektyvo narių, keli šiandien yra AT deputatai priklausą įvairioms frakcijoms...

*Žaltvykslės* literatūrines ambicijas rodo ne tiek čia spausdinami sporadiški paties redaktoriaus J. Krivo ir kai kurių red. kolektyvo narių (k.a. A. Grigaravičiaus) ar žymiųjų užsienio poetų (R.M. Rilkės, Silvijos Plath) eilėraščiai, kiek po keletą puslapių kiekviename numeryje užimanti nevienodos paskirties ir nelygios vertės verstinės prozos (James Joyce *Ulysses*, Daphne du Maurier *Paukščių* ar Raymond Chandler'io *Auksinių žuvelių*) ištraukos, kurios, deja, gana primityviuose ir kalbiniai bei stilistiniai neišlygintuose Jeronimo Brazaičio vertimuose skaitytojus daugiau atbaido, negu patraukia...

Iš daugybės pastaraisiais metais Lietuvoje itin gausių periodinių leidinių, *Žaltvykslę* labiausiai išskiria šio žurnalo stiprus ir pastovus dėmesys ankstyvojo pokario laisvės kovotojams, ypač jų spaudai ir literatūrai. Šioje srityje labai ryškios redakcijos narės Agnės Iešmantaitės pastangos. Ji nr. 1, supažindindama su pogrindinio partizanų poetinės ir prozinės kūrybos rinkinio *Mes nemirę* šaltiniais, rašo:

*„...Daugelis skaitytojų (...) turbūt ir neįsivaizdavo, jog būta tiek pogrindinių leidinių (o juk iš tiesų čia paminėta tik maža dalis!). Neoficialių leidinių ir leidyklų, nepripažintų viešuose Rašytojų sąjungos posėdžiuose poetų, tų, kurių Žodis atkeliavo iš miškų tankmės, klajojo po gimtąsias sodybas, ilgainiui virsdamas jau nebe vien to poeto savastimi, o neatskiriama gyvenimo dalimi visų, kurių artimieji rinkosi miško brolių kelią, Sibiro tremtinių taką".*

Ne vien šio, bet ir kitų leidinių eilėraščius ar prozą perspausdindama A. Iešmantaitė visą tai plačiai aptaria savo straipsniuose: „Ateities žvaigždei žėrint" (nr. 2), „Baladės likimas rezistencijos lyrikoje" (nr. 4), „Pasipriešinimo spauda arba 'Palėpės archyvo' tyrinėjimai" (nr. 5), „Rugelio žodis, Rugelio duona" (nr. 6) ir kt.

Į nr. 1 išspausdintą redakcijos paraginimą rezistencinės kovos dalyviams, bendražygiams, jų artimiesiems ir giminaičiams siųsti atsiminimus, nuotraukas ir kitokią medžiagą, nr. 2 tai dar sustiprinus keliomis anketomis ir dviejų puslapių dydžio laisvės kovų žemėlapiu, atrodo, buvo gyvai reaguota, ir redakcijos jau turėti šaltiniai nuolat pasipildydavo. Keliuose numeriuose spausdintos ištraukos iš partizano Mikučio (slapyvardis) „Mano atsiminimų", fragmentai iš jau daug kur spausdintų Adolfo Ramanausko-Vanago užrašų „Partizanų gretose" III d., A. Iešmantaitės paruoštos atsiminimų nuotrupos apie partizanų vadą J. Žemaitį ir kitus, kaip ir partizanų eilėraščiai ar rašiniai, visada gausiai iliustruojami autentiškomis kovos dalyvių nuotraukomis, padeda susidaryti itin įspūdingą aktyviosios pokario rezistencijos vaizdą.

Leidybinė bendrovė „Žaltvykslė", matomai atsakingą už žurnalo pasirodymą, 1991 m. taip pat išleido Arvydo Anušausko ir Vytauto Kučinsko paruoštą 88 psl. knygelę *Lietuvos laisvės kovos*, kurios turinį sudaro pavardiniai žuvusiųjų partizanų ir jų persekiotojų sąrašai, čia sudėti pagal rajonus, pažymint galimai tikslesnę žuvimo vietą ir aplinkybes. Knygelę papildo penki dideli Lietuvos ginkluotos rezistencijos kovų žemėlapiai, kuriuose, irgi pagal rajonus, sužymėti ginkluoti susidūrimai, didžiausi mūšiai ir pasalos, nurodant žuvusiųjų skaičių. Žemėlapis nr. 1 apima 1944-1945 metus, nr. 2 – 1946, nr. 3 – 1947, nr. 4 – 1948-1953, o nr. 5 – 1945-1953 m. laikotarpyje kovose su partizanais Lietuvoje dalyvavę NKVD daliniai, jų stovėjimo vietos ir sunaikinti kaimai... Jau pradžioje skaitytojas yra sudarytojų įspėjamas, kad šis darbas apima tik apie trečdalį partizanų kovinių operacijų, nors statistika „Pabaigos žodyje" rodo, kad „suregistruota 1133 mūšiai, miestelių puolimai, pasalos, kurių metu buvo nukauti 1772 kariškiai, naikintojai ir saugumo darbuotojai". Daugiau statistikos ir bendroji laikotarpio apžvalga patiekiama penkių puslapių įžangoje.

Ta pati „Žaltvykslė" pernai išleido ir Vytauto Landsbergio-Žemkalnio (Lietuvos AT pirmininko tėvo) 76 psl. knygelę *HOCHVERRAT: „Valstybės išdavimo" byla*, apie tai, kaip jis, karui besibaigiant, beveik ištisus metus Vokietijoje ieškojo savo vyresniojo sūnaus, penkiolikmečio Gabrieliaus, už pogrindinės spaudos platinimą Kaune Gestapo suimto 1944 m. gegužės mėn., kaip jį suradęs Landsbergis Warte kalėjime bandė visokiais būdais išlaisvinti, o kalinius perkilnojant vis toliau nuo fronto, atsekė į Berlyną, o pagaliau ir į Bayreuth'ą, kur savo tikslą pasiekė, miestą jau užimant amerikiečių kariuomenei. Knygelė parašyta tartum scenarijus detektyviniam ar nuotykių filmui ir nė kiek nemažiau skaitytoją intriguoja, taip pat keliais žodžiais ar sakiniais jį supažindindama su daugybe iš pavardžių gerai žinomų to meto ir vėliau aktyvių veikėjų, valdininkų, visuomenininkų, diplomatų, kariškių, etc. Bet ir nuolatinių taupiais žodžiais, tačiau efektingai aprašytų bombardavimų siaubas negali nustelbti tos visur jaučiamos stiprios tėvo meilės sūnui, jo beatodairinio pasišventimo ir nepalaužiamos valios... Ši paviršutiniškai kukli knygelė ilgam išliks ne vien kaip labai svarbus dokumentas, bet ir kaip mūsų epochos paveikslo reikšminga ir įspūdingai atskleista detalė.

*Žaltvykslės* žurnale labai pasigedau tikslios chronologinės metrikos, o į akis visada krito „moderniškos", sunkiai iššifruojamos vinjetės ar iliustracijos. Parafrazuojant žinomą taisyklę, kad nedaug verta puošniausia gyvenamo namo architektūra, jeigu jame neįmanoma gyventi, būtų galima tarti, jog jokio estetinio pasigėrėjimo nebekelia imantri leidinio grafika, jeigu ji apsunkina skaitymą.

**Algirdas T. Antanaitis**

## DĖL TŲ REFERENDUMŲ

Eilę savo šios skilties pasisakymų pradėdavau taip: skaitau ir netikiu savo akim. Tas faktas mane versdavo pasisakyti. Pradėjus klausyti Vilniaus radiją, atsirado nauja galimybė: klausau ir netikiu savo ausim. Taip man visai neseniai atsitiko, išgirdus to žinių šaltinio raginimą užsienio lietuviams dalyvauti referendume dėl prezidentūros įvedimo Lietuvoje.

Juk to raginimo metu buvo laikoma, kad Lietuvos pilietybę ir tuo pačiu balsavimo teisę galima įsigyti tik grįžus Lietuvon. Pagaliau, jei Lietuvos piliečiais būtų pripažinti visi tie, kurie pilietybę turėjo išbėgdami iš Lietuvos, neužtenka vien noro balsuoti, reikia įrodyti ir savo teisę. Bet kaip? Kaimynų paliudijimu? O gal galvoje buvo turimi tik jau dabartinės Lietuvos piliečiai,

**(tęsinys sekančiame psl.)**

# IŠ KITOS PUSĖS

**(atkelta iš 9-to psl.)**

laikinai iš jos išvykę? Kiek tokių būtų? Reikėtų neužmiršti ir jau svetur kalėjimuose atsidūrusius. Sklinda pikti gandai, kad vien Čikagoje tokių esą apie 40!

Berods tą patį vakarą ir antrą kartą nenorėjau patikėti savo ausim. Paskutinės Klaipėdos krizės metu, kada ten stovinti sovietų divizija ruošėsi žygiui į Vilnių išvaduoti savo suimtą vadą, Vytautas Landsbergis Zarasuose pasiūlė, kad tauta referendumu būtu atsiklausta, ar ji norinti, kad iš jos teritorijos būtų išvesta buv. sovietų kariuomenė, ar nori ir toliau praktiškai likti sovietų vaiduoklio dar okupuota? Toks klausimas jai, visiškai neseniai pasisakiusiai už pilną nepriklausomybę, skamba neįtikėtinai. Nebent galima čia įžiūrėti (kaip ir padarė eilė Aukščiausiosios Tarybos deputatų) gerą progą suvilioti į rinkimų būstus (ir į Lietuvos ambasadas bei konsulatus) daugiau žmonių, kurie ta proga pasisakytų už prezidentūrą.

Nenoru patikėti savo ausim užkrėtė ir ministras pirmininkas G. Vagnorius, Velykų išvakarėse skųsdamasis per Lietuvos TV ir Vilniaus radiją, kad kažkas, turbūt krašto pikčiausi priešai, bando išardyti jo vyriausybę iš vidaus. Atsistatydino keli jo ministrai, bet jis jų atsistatydinimo nepriėmė. Ar ir tai propaganda už referendumą?

Čia galima įžiūrėti vieną likimo ironiją. Spaudos pranešimais, naujoji Lietuvos konstitucija būsianti panaši į 1938 m. konstituciją. Bet toji visai nenumatė jokių tautos atsiklausimų, išskyrus, žinoma, rinkimus. Atsiklausimai buvo mūsų pirmoje 1922 m. konstitucijoje. Pagal tos konstitucijos 20 straipsnį, 25.000 piliečių galėjo imtis įstatymo iniciatyvos, o pagal 103 str., jei konstitucijos pakeitimas ar papildymas priimtas mažiau kaip 4/5 visų seimo atstovų dauguma, toks pakeitimas ar papildymas galėjo būti atiduotas tautai spręsti visuotino balsavimo keliu. 1928 m. konstitucija pažengė vieną žingsnį toliau. Pagal jos 105 str., 50.000 piliečių iniciatyva dėl seimo priimto ir atmesto įstatymo gali būti atsiklausta visa tauta. Būdinga, kad, pagal jos 106 str., visa tauta turėtų pasisakyti ir dėl pačios konstitucijos ne vėliau dešimties metų. To nesilaikyta, nes tris dienas prieš to termino suėjimą buvo paskelbta 1938 m. konstitucija, kuri nenumatė jokio tautos atsiklausimo.

Gali suprasti, kad 1922 m., ir aplamai nepriklausomybės pradžioje tautos atsiklausimą nebuvo lengva pravesti. Technikos pažanga per tą laiką nugalėjo daugelį kliūčių, bet vis vien, gegužės 23 d. numatytas plebiscitas turėsiąs kainuoti 24 milijonus rublių.

Iš kitos pusės, šiais laikais žmonių nuomonės tyrinėjimas pasiekė tokio laipsnio, kad apklausius atitinkamų kvalifikacijų atrinktus 1.000 žmonių, gali lengvai nustatyti tautos nuomonę vienu ar kitu klausimu. Jie, pavyzdžiui, galėtų labai gerai atvaizduoti nusistatymą kariuomenės išvedimo klausimu.

Žinia, ir čia neapsieinama be staigemų. Pavyzdžiui, prieš pat neseniai įvykusius D. Britanijos rinkimus, pagal pažiūrų tyrinėjimą atrodė, kad konservatoriai tikrai pralaimės daugumą parlamente. Iš tikro tauta konservatorių daugumą grąžino, nors ir mažesniu skaičiumi, į parlamento suolus.

Man atrodo, kad ko Lietuvai šiuo metu trūksta, tai ne referendumų, bet koalicinės vyriausybės, kuri galėtų būti sudaryta tik kompromiso būdu. O juk visa demokratija ir yra kompromisas.

**Vytautas Meškauskas**

P.S. Balandžio 27 d. Aukšč. Taryba sutiko, kad abu referendumai būtų pravedami tą pačią gegužės 23 dieną. Vėliau, Centro frakcijai pareikalavus kvorumo, 58 balsais prieš 52 nutarė kariuomenės išvedimo referendumą nukelti į birželio 14 d., t.y., pirmųjų trėmimų metines. Pagal Vilniaus radiją, posėdyje pasigirdo naujas argumentas prieš referendumą dėl kariuomenės išvedimo – latviai ir estai tokio referendumo nenori. Gegužės 23 d. referendumas kaštuosiąs 24 mi. rublių, o antrasis – 6 milijonus. V. M.

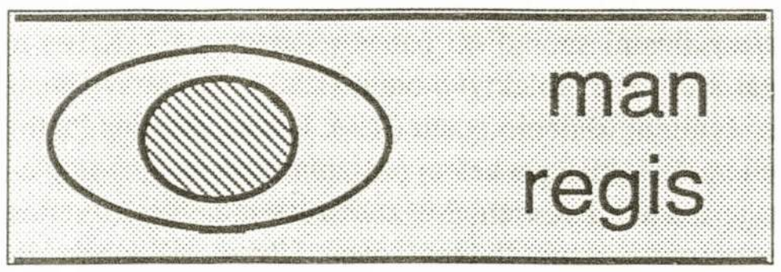


## TARP BALTŲ VIJOKLIO ŽIEDŲ

Stoviu laiptų aikštelėje, tarp baltų vijoklio žiedų. Kaip visad, žiūriu į vakarus. Ten, už penkių kvartalų, yra Okeano avenida su gretimai išsitiesusiu Palisadų parku. Skardžio apačioje Pacifiko plentu zuja automobiliai. Vienoje pusėje – namai. Už jų – paplūdimys ir vandenynas – žvilgsnių, jausmų ir minčių amžinas prieglobstis. Seniai nebendravau su juo. O turėčiau, nykumai prislėgus, vėl pasinaudoti jo terapine galia: platuma, toluma, akiračiu, saulėlydžiu...

Stoviu ir galvoju apie ką tik perskaitytą amerikiečių poetės Maurya Simon eilėraštį „Death's Earned No Diplomas".

Taigi – Mirtis neįsigijo jokių diplomų. Jai nereikia formalaus auklėjimo. Atėjusi priglaudžia nykštį prie tavo lūpų ir sako: „Plačiai išsižiok". Jai nereikia vizitinės kortelės. Tu nusuki veidą į šalį, bet štai ji ir vėl apžergia tave lovoje, abi šonkaulių puses prispaudusi keliais.

Taip maždaug eilėraščio pradžioje mirties veiklą aprašo Maurya Simon, mano manymu, puiki poetė. Simon rinkinys vadinasi „Days of Awe". Nuostabos dienos.

Mirčiai galų gale pasitraukus, esi lyg tuščias namas, su karojančiais išdaužytais langais, atlapai atvertomis durimis ir dar teberūkstančia krosnimi.

* * *

Juo dažniau skaitau amerikiečių poetus, tuo labiau priprantu prie jų įvaizdžių konkretumo. Jei šiuolaikinė jaunųjų lietuvių keturvėjiška poezija neretai apsikarsto stulbinančių, pernelyg dirbtinių metaforų vėriniais, tai amerikiečių lyrikoje vyrauja įvaizdžio paprastumas. Naujai, taikliai apdainuoti gyvenimą, atskleisti įvykio ar būsenos esmę – tai turbūt ir yra amerikiečių poetų tikslas. Daug kas pasaulyje mąstančiam žmogui sužadina nuostabos pojūtį. Ir jei poetas sugeba tai išreikšti gaivia kalba, tinkama intonacija, sklandžia forma, poezija triumfuoja. Ir skaitytojas žavisi.

Sakoma, kad eilėraštis turi dvelkti paslaptimi. Sutinku su tuo. Bet kas iš to, kai šitokį „dvelksmą" kartais sukelia eilėraščio persotinimas įmantria metaforika. Imi stebėtis poeto fantazuojančių smegenų talpa. Suabejoji: ar čia poezija, ar tik gudrybių demonstravimas?

* * *

Eilėraštį „Sekmadienis" Maurya Simon pradeda erdviu įvaizdžiu: „mes nešame ilgus popiečio veidrodžius, / kiekvieną iš savo atskiro lango".Nesu įgūdęs vertėjas. Originalą skaitydamas iš karto pajuntu sekmadienio popiečio nuotaiką. Žiūrime į pasaulį. Mus pasitinka šalnos pakąstas, migloje paskendęs miestas. Toli atitokome nuo savų gyvenimų. Kažkur jie plūduriuoja tarytum virš dokų besisukaliojančių žuvėdrų klyksmail Poetė klausia: Ar nėra mūsų gyvenimai vien gestai, Dievo kairia ranka pradėti, ar šiaip tik virpulys, kurio miegas nepagydo, nei nuramina?

* * *

Šalia skaitomų poezijos knygų ant to paties stalo guli ką tik gautas Los Angeles Šv. Kazimiero parapijos *Lietuvių žinių* priešvelykinis numeris. Pirmame puslapyje, kaip paprastai, klebonas kun. Algirdas Olšauskas tikybiniu straipsniu kreipiasi į parapijiečius. Pirmoji pastraipa skamba kaip žmonijos išminties varpas:

„Trumpame savo gyvenimo kelyje žmogus sutinka įvairių dienų: dienų saulėtų ir ūkanotų, didžių ir menkų. Bet žmogus tiki visados į dieną didžią ir saulėtą. Laukia ir ilgisi jos. Dirba ir kovoja dėl jos".

Tai akivaizdi tiesa, čia paprastai, gražiai išreikšta.

* * *

Varpo gausmu sutinkame ir palydime ypatingas permainas. Tame pačiame leidinyje, po tiršto aukotojų (jubiliejinei parapijos knygai) sąrašo, glaustai aprašomos penkios mirtys. Iš mūsų tarpo pasitraukė: Isabel Juwasha Ivoskienė (84), Emilis Veimeris (77), Vytautas Stadalninkas (74), Margaret Collins (Karaliūnienė, 88).

Pagarbaus amžiaus sulaukę žmonės. Mirčių pastraipose kūnai kartais nusakomi poetiniu tropu – žemiškaisiais palaikais. Tai, kas priklauso žemei, sugrįžta į žemę. Marina Cvetajeva eilėraštyje „Laiškas" sako: „Mirties sapnui niekas nėra per senas".

* * *

Mieliau žvelkime į gyvenimą. Nežiūrint tykojančio tragizmo, nepaisant ligų ir kančios, buvime vyksta ir nuostabūs dalykai. Džiaukimės tuo. Maurya Simon knygos cikle „Mane dėvintys drabužiai" – vieną dieną dvidešimties moterų balsai, gaudantys grigališkąjį choralą iš oro pasiudino jos suknelę. Rūbo priekis, pakėlus pirštą, pats ušsisagstė. Gatvėje užtrauktukas pragydo Ave Maria...

**Pr. Visvydas**

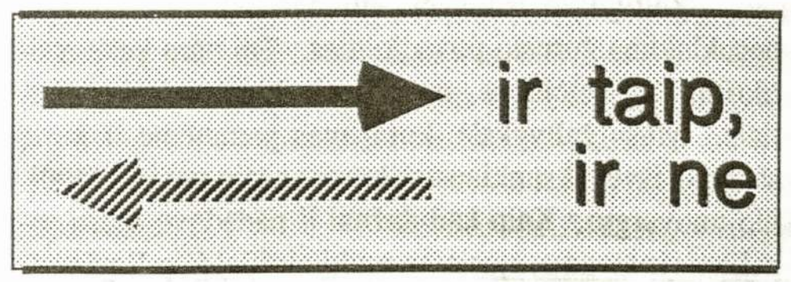


## TEBEIEŠKAU ATSAKYMO

O klausimas yra: Kodėl tik vienai Lietuvai taip baisiai reikalingas desovietizacijos įstatymas? Tuo tarpu kai kitos buv. sovietinės respublikos apie tai beveik visiškai nešneka. Jau savo kovo mėnesio skiltelėje stebėjausi, kodėl pati Rusija nekalba apie desovietizaciją. Man atrodė, kad Lietuva jau desovietizavosi 1988 m. Su nedidele renegatų (Burokevičiaus) klika susidoros teismas.

Dabar, ypač klausydamas kun. Alfonso Svarinsko kalbos, kurią jis išdrožė Aukščiausiojoje taryboje (mūsų „parlamanete") ir kuri ištisai buvo perskaityta per mūsų Los Angeles lietuvišką radijo pusvalandį (ligi šiol berods nei V. Landsbergiui nebuvo skirta tiek daug dėmesio) nenoromis turi klausti savęs: Ar Lietuva iš

tikrųjų atsidurtų ant tokios baisios bedugnės krašto, jeigu tas desovietizacijos įstatymas nebūtų pravestas? Nors kun. Svarinskas nuolat dievagojasi, kad jis nėra nei piktas, nei kerštingas žmogus, tačiau toje jo kalboje tiek daug piktumo, kad, rodos, tie buvę Lietuvos komunistai ir saugumiečiai kalti dėl visų tų 45 milijonų, kurie žuvo sovietiniuose kalėjimuose ir gulaguose. Atrodo, jie ir dabar tebeilgisi „velnių valdymo (ir) piktosios dvasios", kaip rašė tas pats kun. Svarinskas *Lietuvos aide* (1991.VII.17).

Iš tikrųjų ar nenuostabu, kodėl taip lengva tokiems Jelcinams, Ševarnadzėms, ir net pačiam generalisimui Gorbačiovui atsiriboti nuo buvusios sovietinės velniavos ir pasidaryti gerais demokratais, nors jie buvo visagalio Politbiuro nariai, ir kaip sunku tą padaryti Algirdui Brazauskui ir Kazimierai Prunskienei! Kun. Svarinskui tiesiog plaukai stojasi pagalvojus, kad Brazauskas pirmininkauja kažkokiai delegacijai į Vakarus. O V. Volertas net neabejoja, kad Prunskienė visados traukė ir dabar tebetraukia Lietuvą į Maskvą (*Draugas*, 1992.III.31). Ir ne į tą gerąją, be kurios neapsieina nei Landsbergis, nei Vagnorius, bet į aną baisiąją Maskvą. Nežinau, kaip jaučiasi gerasis J. Kazickas, tiek pinigėlio išmetęs į Prunskienės vizitus Amerikoje.

Todėl, kaip vokiečiai sako, „wo ist der Hund begraben"? Drįsčiau manyti, kad gal atsakymą jau bus davęs Vincas Ramonas savo talentingai parašytame romane *Kryžiai*: Lietuvai tėra tik du keliai: į Romą arba į Maskvą. Nors šiandien gal ir nedaug tokių naivuolių, kurie norėtų sukti į Maskvą, bet galbūt gerokai yra dar tokių, kurie nenorėtų eiti ir į Romą. Jiems tad ir reikalingas desovietizacijos įstatymas. Galbūt niekados Lietuvos klimatas nebuvo taip palankus visokioms pasakoms apie griūvantį dangų. Ir kas tik nėra tais dangaus griovėjais. Tiesa, tame pačiame *Lietuvos aide* kun. Svarinskas rašo: „Aš galiu bendrauti ir dirbti su visais, net su kairiais (m.p.), jeigu jie dori ir geros valios". Kitaip sakant, jeigu jie pasuks mūsų keliu. Beje, iš dešiniųjų nei doros, nei geros valios jis ir nereikalauja. Ne be pagrindo kai kas šiandien Lietuvoje nuogąstauja, kad greitai Lietuvoje nebeliks nei multilogo, nei dialogo. Viešpataus tik monologas. Ar ne prie to desovietizacijos įstatymas ir ves?

**Vincas Trumpa**

NUO HAVELIO IKI LANDSBERGIO

# APIE MORALIĄ POLITIKĄ IR DESOVIETIZACIJĄ

Dešiniųjų deputatų Lietuvoje siūlomas desovietizacijos įstatymo projektas „Dėl kai kurių apribojimų užimti pareigas valstybinėje tarnyboje" daugeliu atvejų primena neseniai priimtą desovietizacijos įstatymą Čekoslovakijoje. Apie šio įstatymo galimas pasėkmes Lietuvoje detaliau *Akiračiuose* rašė Rimvydas Valatka (žiūr. „Lietuvos desovietizacija. Kolektyvinė atsakomybė už sovietinės sistemos nusikaltimus", nr. 3/237). Apie 1991 spalio 4 d. priimto čekų-slovakų desovietizacijos įstatymo veikimą straipsnyje „Raganų medžioklė Prahoje" rašo JAV Helsinki Watch direktorė Jeri Laber. (*The New York Review of Books* 1992 balandžio 23 d.). Pagal J. Laber, Čekoslovakijos Vidaus reikalų ministerijos biurokratai šį įstatymą bando pritaikyti net kai kuriems buvusiems artimiems A. Dubčeko bendradarbiams „Prahos pavasario" metu ir priešinusiems sovietų 1968 m. invazijai. Šis įstatymas Čekoslovakijoje sukėlė neapykantos ir keršto bangą. Daug ieškančių keršto prieš komunistus turi politinius tikslus.

Įdomu, kad šis įstatymas Čekoslovakijos parlamente praėjo tik labai maža balsų dauguma. Buvę disidentai ir komunistai (dėl skirtingų priežasčių) balsavo prieš desovietizacijos įstatymą. Dabartinis užsienio reikalų ministras, buvęs disidentas ir prezidento Vaclavo Havelo bendražygis, Jiri Dienstbier pavadino balsavusius už šį įstatymą antikomunistus deputatus „dešiniaisiais bolševikais".

Čekoslovakijos prezidentas Vaclovas Havelas, 1991 m. spalio mėn. rašytame laiške parlamentui, kritikavo desovietizacijos įstatymą dėl dviejų priežasčių: jis prieštarauja žmogaus teisių chartijai, kuri buvo įvesta į Čekoslovakijos konstituciją, o kai kurios įstatymo dalys pagrįstos kolektyvinės kaltės principu. Vėliau pasakytoje kalboje Havelas apie šiuos dalykus išsireiškė taip:

„Likimas iškrėtė man pokštą – jis nubaudė mane už pasitikėjimą savimi, pateikdamas man labai sunkią dilemą: ką aš turėjau daryti kai demokratiškai išrinktas parlamentas nubalsavo įstatymą, kuris, mano nuomone, nebuvo moralus, bet mūsų Konstitucija reikalavo, kad aš jį pasirašyčiau?

Tai buvo įstatymas, kurio tikslas neleisti tiems, kurie praeityje nusižengė žmogaus teisėms, dirbti valstybinėse įstaigose. Mano krašto žmonėms nepriimtina, kad įstaigose dirbtų žmonės, anksčiau tarnavę totalitariniam režimui. Jų pyktis pateisinamas ir parlamento noras išvalyti valstybines įstaigas nuo tų žmonių visiškai teisėtas. Tačiau problema tame, kad pravestas įstatymas pagrįstas kolektyvinės atsakomybės principu; jis draudžia kai kuriems žmonėms dirbti tik dėl to, kad jie anksčiau priklausė žmonių grupei, apibūdinamai paviršutiniškomis kategorijomis, ir atimama iš jų teisė kiekvieno jų byla spręsti atskirai. Tai prieštarauja demokratinio įstatymo principui. Vieninteliu ir pagrindiniu tų žmonių atrinkimo kriterijum padaromos buvusio saugumo bylos. Šis įstatymas yra ypatingas, reikalingas ir griežtas. Tačiau žmogaus teisių požiūriu jis yra labai abejotinas.

Ką aš turėjau daryti tokioje padėtyje?

Buvo du pasirinkimai. Pirmasis, atlikti savo pareigą ir pasirašyti įstatymą, susitaikant su mintim, kad mano parašas bus ant dokumento, su kurio turiniu aš negaliu visai sutikti. Antroji alternatyva; paprasčiausiai atsisakyti pasirašyti šį įstatymą. Tuo atveju jis įsigaliotų ir be mano parašo, ir aš atsirasčiau atviro konflikto su savo parlamentu padėtyje, tuo sukeldamas politinę krizę ir pagilindamas nestabilią situaciją savo krašte*. Šio įstatymo nepasirašymas būtų buvęs tipiškas disidentinis aktas: tyras moraliniu požiūriu, tačiau savyje slepiąs didelius kraštui pavojus. Mano draugų nuomonės buvo pasidalinusios: vieni patarė pasirašyti – kiti atsisakyti tai padaryti.

Galop aš pasirinkau trečią kelią: pasirašiau šį įstatymą ir tuoj pasiūliau parlamentui jį pataisyti". („Prarastasis rojus", V. Havelas *NYR of Books*, 1992 balandžio 9 d.)

Kai kas Lietuvos AT pirmininką V. Landsbergį rikiuoja šalia prezidento V. Havelo, kaip vieną iš Rytų Europos „moralios politikos" puoselėtojų. Šiuo atveju pravartu pacituoti AT pirmininko V. Landsbergio komentarus, padarytus svarstant Lietuvos parlamente desovietizacijos įstatymo projektą, kurį mūsų „dešinieji bolševikai" (Z. Juknevičius, A. Endriukaitis, J. Karvelis, J. Liaučius, V. Paliūnas ir L. N. Rasimavičius) nusikopijavo nuo čekų ir slovakų.

Vytautas Landsbergis:

Įstatymo svartymas virsta svarstymu, ar apskritai jį svarstyti, ar nutraukti reglamentinį įstatymo priėmimo, tobulinimo procesą. Mes jau turime labai gerą 1990 metų kovo 27 dienos pareiškimą, turime ne tokį vykusį, bet vis dėlto įstatymą dėl deputatų, bendradarbiavusių su KGB, mandatų patikrinimo. Tad turime kuo pasiremti ir turime pabaigti šitą dalyką. Tai liečia ne tik deputatus ir ne tik mūsų pažadą, tada duotą buvusiems informatoriams: jeigu jie nutraukia bendradarbiavimą, nekelti bylų, neskelbti jų sąrašų. Pagrindinė šio įstatymo problema – ne KGB, o buvusios KPSS funkcionieriai. Kai kas aiškina šį įstatymą kaip būsimą visų priklausiusių komunistų partijai persekiojimą. Iš tikrųjų, nuskamba ir karštų žodžių, kaip monsinjoro Svarinsko, kad visa partija kalta. Tačiau juk įstatyme apie eilinius narius nekalbama. Čia yra grynai moralinis klausimas. Įstatymas liečia buvusius funkcionierius, kurie savo kėdėse sėdėjo neteisėtai ir galėjo lemti žmonių likimus. Tai principinis dalykas. Kaip yra dabar? Ar nėra dabar tie patys žmonės ekonominėje, teisinėje ar dar kokioj nors municipalinėj valdžioj? Tarp nukentėjusių žmonių esama ne keršto jausmų, jie turi kitokį atspalvį. Manau, tai pažeisto teisingumo jausmas. Jeigu šio įstatymo nepriimsim, tie jausmai savaime neužges, o mes paleisim iš rankų valdžią, šio proceso nė kiek nereguliuosim. Norėčiau priminti, kad įstatymas dėl atsakomybės prieš Lietuvos žmones jau seniai apsvarstytas, liko tik jį priimti.

(Pagal AT stenogramas. *Atgimimas* nr. 6, 1991 vasario 6-14 d.)

Jokių moralinių skrupulų, kad, pvz., šis desovietizacijos įstatymo projektas nedemokratiškas, arba kad jį pravedus dalis 1988 metų pirmojo Sąjūdžio bangos Landsbergio bendražygių laisvinant Lietuvą (pvz., R. Ozolas) liks už borto, Vytauto Landsbergio pasisakyme nėra. Susikaldymo bei keršto jausmų, pagal AT pirmininką, saugumiečių gaudynių bei įtarinėjimų apimtame krašte taip pat nėra. „Tarp nukentėjusių žmonių esama ne keršto jausmų, jie turi kitokį atspalvį. Manau, tai pažeisto teisingumo jausmas",– sako jis. Įsidėmėkime, kad, pagal V. Landsbergį, šis įstatymas skirtas ne funkcionieriams, kurie lėmė (mūsų pabraukta) žmonių likimas, t.y. tiems, kurie konkrečiais atvejais nusikalto prieš žmones, bet tiems, kurie „galėjo lemti žmonių likimus"... Vadinasi, funkcionieriai priklausę tam tikrom kategorijom, pasmerkiami iš anksto kaip grupė. Apskritai, AT pirmininko pasisakyme vyraujanti gaida – „nepaleisti iš rankų valdžios" ir kuo greičiausia priimti šį įstatymą.

Mūsų nuomone, siūlomo desovietizacijos įstatymo pagrindinė klaida yra ta, kad juo žmogus baudžiamas ne už padarytus nusikaltimus, o už grupinę priklausomybę, ir kad kaltumą nusprendžia ne teismas, o parlamentas. Bausmė gali būti tik individuali ir bausti turėtų tik teismas. O kad bolševikmečiu nusikaltusius bausti reikia, dėl to ginčų nėra.

**I. m**

*Slovakai bandė pasinaudoti šiuo įstatymu siekdami savo separatistinių tikslų, o V. Havelas nenorėjo tapti Čekoslovakijos respubliką suskaldžiusiu prezidentu – *Red.*

„GINTARINĖS LEDI IŠPAŽINTIS"

# LABAI VERTINGA KNYGA

Nuo 1990 m. kovo mėnesio iki permainingų dienų 1991 m. sausio pradžioje Kazimiera Prunskienė buvo Lietuvos respublikos premjerė. Užėmusi šias pareigas, ji nuolat turėjo konfrontuoti su Lietuvos Laisvės lygos (LLL) vado Antano Terlecko kurstomomis protesto akcijomis, o 1991 m. sausio 8 d., atsistatydindama ji buvo puolama parlamento dešiniojo sparno. Atsistatydinimas nepalengvino padėties: radikalai reikalavo jos arešto, o Terleckas viešai gąsino smurtu.

1991 m. sausio gale Lietuvos vyriausybės kai kurie sluoksniai prisidėjo prie gandų skleidimo, būk tai ji siekianti prieglobsčio Vakaruose. Vasario mėn. Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas V. Bieliauskas pareiškė Radio Free Europe darbuotojui Kęstučiui Girniui, kad Prunskienė yra didžiausia Lietuvos problema, o grupė lietuvių, susirinkusių Kaune ir atstovaujančių, tarp kitų grupuočių, Šaulių sąjungai, Lietuvos Demokratų partijai bei LLL, pasmerkė jos „nusikaltimus" prieš Lietuvą ir reikalavo, kad Aukščiausioji Taryba neleistų „nepriklausomos Lietuvos radijui ir televizijai sudaryti buvusiai vyriausybei galimybę pateisinti savo politinius ir ekonominius nusikaltimus". Nors ir smarkiai puolama, Prunskienė nepasitraukė iš viešojo gyvenimo ir pastaruoju metu išleido savo politinius memuarus – *Gintarinės ledi išpažintis*, kurie buvo išspausdinti kaip dvigubas žurnalo *Politika* numeris. Prunskienė naudoja šią knygą savo politinės karjeros pateisinimui. Visų pirma, dėl savo veiklos Sąjūdžio vadovybėje, o po to ir pateisinti save kaip ministrę pirmininkę. Apskritai, visada memuaruose randame pasiteisinimus. Tai ypatingai atsispindi *Gintarinės ledi išpažintyje*. Tačiau ši knyga ypatinga tuo, kad joje skaitytojas ras vienintelius paskutiniųjų trijų metų Lietuvos politinio vadovo memuarus, kuriuose ji (arba jis) bando išsamiai paaiškinti savo veiklą. Kartais šiuos memuarus sunku sekti: Prunskienė šokinėja nuo vienos temos prie kitos (vienu atveju net pateikdama neteisingus metus), tačiau kaip šios srities pradininkė ji nustatė eilę dalykų, į kuriuos vėliau rašysiantieji turės atkreipti dėmesį.

Pavadindama savo knygą politiniais, o ne asmeniškais memuarais, K. Prunskienė pateikia schematišką savo jaunystės ir išsilavinimo aprašymą. Savo narystės kompartijoje laikotarpį ji aprašo be didelių atsiprašinėjimų, pareikšdama, kad savo profesinėje karjeroje kaip ekonomistė ji buvo pasiekusi tašką, kai, norint toliau progresuoti, reikėjo stoti į partiją. Po to ji pabrėžia partijos narių - reformatorių vaidmenį steigiant Sąjūdį. Ji pati buvusi estiškos įtakos lietuviams pavyzdys. Dirbdama nuo 1985 m. su estų ekonomistais, ji buvo labai įtakojama 1988 m. pavasario padarinių Estijoje, kai tuo tarpu Lietuvoje tuo metu dar egzistavo ledynmečio tyla.

Partijos nariai, ypatingai dirbantieji Mokslų Akademijoje, susilaukė griežtų įspėjimų dėl dalyvavimo Sąjūdžio darbe. Jie sklido ypatingai iš ruso, atsiųsto iš Maskvos dirbti Lietuvos Komunistų partijos antruoju sekretoriumi, Nikalojaus Mitkino. Prunskienė, kaip ir kiti, nepaisė šių įspėjimų. Ji argumentuoja, kad Sąjūdžio nariai partiečiai 1988 m. rudenį labai išvystė savo veiklą, padėdami išstumti Songailą ir pakeisti jį Algirdu Brazausku.

1989 metais žymiai prasiplėtė Prunskienės horizontas: ji tapo TSRS deputatė, susitiko Andriejų Sacharovą, Borisą Jelciną, Michailą Gorbačiovą, dirbo Maskvoje prie Lietuvos ekonominio savarankiškumo projekto ir pasidarė Lietuvos TSR ministro pirmininko pavaduotoja.

Jos sutikimo priimti pastarąsias pareigas aprašymas nėra visiškai atviras. Ji aprašo pasitarimą su Sąjūdžio nariais Brazausko įstaigoje ir teigia, kad Bronius Genzelis sakęs, jog ji turinti, „kaupiant patyrimą", priimti šį pasiūlymą (psl. 33). Aš esu girdėjęs, kad tuo metu Sąjūdžio vadai nebuvo apsisprendę ar ji turėtų įeiti į vyriausybę ir šio žingsnio sprendimą palikę jai pačiai. Jos knygoje aprašytas pasitarimas galėjęs įvykti dalyvaujant vien Sąjūdžio partiečiams.

Kai 1990 m. kovo mėn. naujoji Lietuvos Aukščiausioji Taryba pradėjo savo darbą, Prunskienė buvo paskirta laikinąja ministre pirmininke. Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rinkimuose ji rėmė Romualdo Ozolo kandidatūrą, ir todėl laimėjęs rinkimus Vytautas Landsbergis nesiskubino ją padaryti premjere.

1990 m. kovo mėnesio santykiai tarp Landsbergio ir Prunskienės – įdomi istorija. Prunskienė rašo tik apie netikrumo stovį laukiant, kol apsispręs Landsbergis (psl. 31-35). Tačiau Landsbergis anuomet buvo užsiėmęs kitų institucijų kūrimu ir padrąsinimais parlamentui išplėsti savo galią. Klausiamas, ar kai kurie veiksmai priklauso AT kompetencijai, pv.z., ar Aukšč. Taryba, o ne Ministrų Taryba turėtų kreiptis į Sov. Sąjungos Ministrų tarybos pirmininką N. Ryžkovą, Landsbergis atsakė: „Aukšč. Taryba, nors tai ir nėra adekvatus organas, turėtų kreiptis tokiu svarbiu klausimu kaip autoritetingiausias ir tautos įgaliotas organas". Prunskienė anuomet nesileido įtraukiama į šią kontroversiją, sakydama, kad yra svarbesnių dalykų, dėl kurių reikėtų rūpintis.

Prunskienė vėliau apgailestavo tuometiniu kontrolės ir apsaugos sistemų išsivystymu parlamente (psl. 37-38), tačiau iš tikrųjų ji nesipriešino, kai parlamentas ėmėsi pirmų žingsnių šia kryptim. Jos laikysenos išdava buvo ta, kad, besirūpindama pasidaryti premjere, ji užleido valdžioje pirmaujančią rolę Aukščiausiajai Tarybai, o Landsbergiui leido pasidaryti „prezidentu", užuot palikusi jį tik AT pirmininku.

Nors po kiek laiko Lietuvos politiniam dešiniajam sparnui Prunskienės vyriausybė pasidarė „komunistinė", iš tikrųjų tai nebuvo jos vyriausybė ir nevisiškai komunistinė. Ji pastebi, jog Algirdas Saudargas buvo padarytas Užsienio reikalų ministru prieš jos valią. Ji būtų labiau norėjusi Justo Paleckio (psl. 36). Tačiau jai pasisekė pasipriešinti Zigmo Vaišvilos pastangoms tapti vienu iš jos pavaduotojų. Ypač kai iškilo moratoriumo dėl nepriklausomybės klausimas, parlamentas be nepasitikėjimo jos vyriausybe, parodė ir savo siekimus, perimdamas derybų su Maskva procesą.

Vertindama savo santykius su parlamentu, ji rašo: „Didžiausia savo klaida laikau, kad Sąjūdis pasiskelbė esąs opozicija Vyriausybei (tai įvyko tuoj suformavus Vyriausybę)" (psl.43). Debatų metų Sąjūdžio Centro frakcija užimdavo jos užtarėjos rolę, blokuodama pastangas pareikšti nepasitikėjimą jos vyriausybe, nes tam reikėjo surinkti 2/3 deputatų balsų. Tačiau Centro frakcija nesugebėjo suorganizuoti pozityvios paramos vyriausybei.

Siekdama paramos ji kreipėsi į Vilniaus intelektualus. To išdava buvo 1990 m. liepos mėn. pagarsėjęs „Kreipimasis". Savo atsiminimuose ji apie tai nekalba, tačiau *Akiračių* skaitytojai yra su juo susipažinę iš pasikalbėjimo su Arvydu Juozaičiu, išspausdinto 1990 m. lapkričio mėn. numeryje.

K. Prunskienės karjeros viršūnė turbūt buvo jos 1990-tų balandžio-gegužės mėn. kelionė į Vakarus. Šiai kelionei aprašyti savo memuaruose ji skiria daug vietos (psl. 44-55, 58-60). Šią kelionę, kurios metu jai teko kalbėtis su George Bush, Francois Mitterand, Helmuth Kohl ir Margaret Thatcher, ji vertino kaip naudingą pamoką. Prunskienė įsitikinusi, kad kelionės metu ji daug pasidarbavo Lietuvai. Ji baigia šios kelionės aprašymą sakydama, jog „mano įsitikinimu, svarbūs dalykai sprendžiami ne tiek laiškais, pareiškimais, kiek realiu bendravimu su sprendimą priimti galinčiais asmenimis" (psl. 58). Šiam teiginiui ji priešpastato Landsbergio „Miuncheno sindromą" (psl. 60), pagal kurį AT pirmininkas kiekviename žingsnyje bijojo išdavystės. Prunskienės nuomone, Landsbergis buvo nepatenkintas jos pasisekimu Vakaruose.

Kitą vertus, jos pakili nuotaika kalbantis su Vakarų vadais, galbūt ją suvedžiojo 1990 m. vasarą, derantis su Gorbačiovu. Sumanus derybininkas, Gorbačiovas mėgdavo iš savo derybų oponentų ištraukti tokias mintis, kurių pagalba jis galėtų įrodyti jų klaidas, arba, bent jų pasirinkto kelio netinkamumą. Skyriuje „Nenueitas kelias" (psl. 72-77), Prunskienei atrodo, jog jos pokalbiai su Gorbačiovu buvo to paties lygio, kaip su Vakarų vadovais, užmiršdama, kad pastarieji neturėjo apie ką derėtis. Memuaruose ji traktuoja Gorbačiovo klausimus kaip daug žadančius. Tuo tarpu, Gorbačiovas, greičiausiai, laikėsi kitos nuomonės ir nebuvo jos išbandytas. Prunskienė buvo įsitikinusi, kad 1990 m. rugpjūtyje Lietuva galėjo daug laimėti, derėdamasi su Gorbačiovu. Anuomet ji yra ne kartą viešai tokią nuomonę pareiškusi.

1991 m. sausio pradžios įvykiai knygoje iškyla kaip kulminacinė krizė. Prunskienė yra anksčiau *Politikoje* išspausdinusi šių įvykių aprašymą ir šioje knygoje ji nepridėjo nieko naujo. Ji įsitikinusi, kad Landsbergis intrigavo su Virgilijum Čepaičiu, ir kad abu panaudojo Sąjūdį ir Antaną Terlecką kaip įrankius priverčiant ją atsistatydinti. Apie „antrosios bangos" Sąjūdį ji sako: „Sąjūdis kaip ugnis, kuri duoda šilumą, šviesą, bet po jos lieka šlakas, pelenai, būna dar ir dūmų bei smalkių" (psl. 97). Pagaliau ji metusi iššūkį Landsbergiui – „pasirinkti mane ar Čepaitį" (psl. 90), o kas atsitiko, tai jau istorija.

Memuarai buvo išspausdinti 1991 m. lapkrityje, prieš iškylant Čepaičio skandalui. Nors iki šios recenzijos rašymo dar niekas nėra įrodęs, kad Čepaitis palaikė kontaktą su KGB po 1988 m. vasaros, Prunskienė po

jos knygos pasirodymo dar yra išspausdinusi straipsnį *Politikoje*, kuriame ji teigė, jog Maskvos ranka vidinėje krizėje privedė prie 1991 m. sausio pradžioje įvykusio vyriausybės atsistatydinimo. Kiekvienu atveju, jos tvirtinimai, jog Čepaitis buvo Landsbergio konfidantas, meta ilgą šešėlį ant Landsbergio pareiškimo *Akiračių* bendradarbiams (*Akiračiai*, 1991, Nr. 6), kad jis neturėjęs artimų patarėjų.

Nežiūrint kaip įdomu skaityti šią knygą, yra joje ir apgailėtinų praleidimų. Be praleidimo, liečiančio kontroversiją dėl „Kreipimosi", knygoje nerasime ir detalesnės Antano Terlecko veiklos traktuotės, nerasime ten ir savęs pačios, t.y. „moters politikoje" aprašymo.

Terlecko atveju, Prunskienė jį pakartotinai apibūdina kaip Čepaičio įrankį: „Matyt, tuo, kad šitų priminčiųjų veikla siejasi su aukštus postus užimančių žmonių interesais. Jei A. Terleckas Parlamente gali prieiti prie manęs ir pasakyti: 'Nešdinkis iš čia, nes mano vyrukai tave nudės', tai atleiskit, čia jau daugiau nei nesusipratimas. Aš kurį laiką labai ilgai galvojau, kad Terleckas yra tiesiog neapkaltinamas, bet dabar pradedu suprasti, kad jis daug kam parankus, netgi KGB jo veikla reikalinga" (psl. 88).

Prunskienė nekreipia dėmesio į Terlecko specifinį kaltinimą, kad ji kadaise bendradarbiavo su KGB, nors ji atvirai reagavo į šį kaltinimą, kai jis pirmą kartą pasirodė Lietuvos spaudoje. Žinant, kaip Čepaitis elgėsi kai jam buvo pateikti kaltinimai, gaila, kad ji išsamiau neaptarė šio klausimo savo memuaruose.

Kalbant apie jos „moters politikoje" problemas, aš atsimenu, kaip 1988 m. ji užsidegė, kai Vytautas Petkevičius ją spaudos konferencijoje pavadino „Lietuvos airon ledi". Visvien, memuaruose jai malonu prisiminti savo pokalbius su Margaret Thatcher, o šios knygos pavadinimas leidžia mums suprasti, jog Thatcher buvo jai sektinas modelis. 1990-tų sausio mėn., kalbėdamasi su mano dukra, Prunskienė praleido nemažai laiko aptardama problemas, susijusias su moterų judėjimo įsteigimu Lietuvoje. Be jokios abejonės, ji turėjo savo tvirtą nuomonę dėl pliusų ir minusų būnant moterim ministre pirmininke Lietuvoje. Tačiau šiuose memuaruose apie tai beveik nieko nėra, išskyrus Prunskienės nuotrauką virtuvėje.

Ryšium su Prunskienės padrikais atsiminimais, dar galima būtų aptarti eilę kitų dalykų. Pavyzdžiui: jos Lietuvos vaidmens Rytų Europoje sampratą; jos įvairius santykius su Landsbergiu, įskaitant ir pripažinimą, jog per aną kruviną 1991 m. sausio savaitgalį Landsbergis „deramai pasielgė". Taip pat būtų galima paliesti jos kaleidoskopišką Lietuvos politinių reikalų aptarimą, tačiau tai padarytų šią recenziją per ilgą.

Ši knyga yra daug ką atskleidžiąs dokumentas, nutraukiąs užuolaidas nuo Lietuvos politinių reikalų virtuvės 1990-1991 m. bėgyje ir parodąs daug ką apie pačią Prunskienę. Kęstutis Girnius šią knygą nuvertino kaip nieko naujo nepasakančią. Žinoma, *Lietuvos aidas* pavadintoje *Užkulisiai* , ji užpildo ankstyvesnio pasakojimo spragas, paliesdama saugumo veiklą: kaip, jos manymu, KGB kišosi į lietuviškus reikalus. Iš vienos pusės, skaitytojas čia ras įdomų pasakojimą kaip anuomet KGB prieidavo ir paveikdavo žmones, iš kitos – jam pasidarys aiškios tokios veiklos psichologinės pasekmės.

Prunskienės knygoje paliečiamas platus kontaktų su KGB spektras: nuo „atsitiktinio" susitikimo su saugumo agentu ligoninėje iki naudojimosi KGB viršininko Kriučkovo telefonu (Praeitų metų lapkričio ir gruodžio mėn. užsipuolimams prieš Prunskienę medžiagą Zigmas Vaišvila ėmė iš dar neišspausdinto ir kažkokiu būdu gauto šios knygos teksto. Visa bėda, kad jis šio teksto nesuprato.) Šiuo metu darosi aišku, kad beveik kiekvienas intelektualas, nežiūrint jo ar jos pažiūrų, anuomet savo profesijoje turėjo susidurti su KGB.

Prunskienei atrodo, jog 1990-91 metais KGB nuolat veikė prieš jos vyriausybę. Pagal ją, į saugumo tinklą buvo įvelti šiuo metu radikaliai nusiteikę dešinės pakraipos antikomunistai ir net dabartinis premjeras. (Į šį tinklą Prunskienė neįtraukia Vytauto Landsbergio...) Žinoma, ši interpretacija diametraliai priešinga dešiniųjų tvirtinimams, jog visi Lietuvos kairieji yra Maskvos agentai.

KGB veikla užnuodijo krašto visuomenę. Nuo to ji atsigaus negreit. Šiuo metu Lietuvoje sklinda kalbos apie KGB bylas ir agentus. Turėtume nepamiršti, kad nors saugumas anais laikais domėjosi kiekvienu keliaujančiu į užsienį, pranešinėjimui apie vietinius gyventojus jis verbuodavo žmones iš nepartiečių tarpo. Užuot vien tik smerkę sovietinį laikotarpį, lietuviai turėtų rimtai pastudijuoti savo nesenų laikų istoriją, jų gyvenimo antroje dvidešimtojo amžiaus pusėje tikrovę, ir tada turėtų statyti gyvenimą iš naujo ant racionalių pagrindų.

A E S

Kazimiera Prunskienė. *Užkulisiai.* Politika. Vilnius. 1992. 80 psl.

# ...SPAUDOS APŽVALGA

**(atkelta iš 3-čio psl.)**

*Mokslų Akademijos narys* (= Greimas–Red.) *praleido Vyčio gretinimą su supuvusiu arkliu; Antano Sniečkaus paskelbimą Vytautu Antruoju; idėjų generavimo savinimąsi liberalams, o juodo darbo ir piniginės aukos perleidimą kitiems; Lietuvos valstybės žlugimo beveik džiugų priėmimą todėl, kad ją 1940 okupavo bolševikai, religijas laiką nuodais. Tai juk buvo vieši pareiškimai, gal netyčiomis išsprūdę, bet mano neišgalvoti. Reikėtų gal juos pamiršti? Bet kai liberalų autorius manipuliuoja Brazdžionį, galima pagerbti ir jų šauklius be manipuliacijų.*

Neverta kreipti dėmesio į nelabai originalius argumentus apie tai, ko Greimas nepasakė. Išvardinus šimtus patiės pono Volerto „praleistų" nuodėmių, lengva būtų paleisti vaizduotę į insinuacijų ganyklas ir džiaugtis: kaip tu man, taip aš tau! Tačiau, težaidžia tie, kuriems tokie žaidimėliai įdomūs. Mums Volerto citatoje rūpi kas kita. Mes jokiu būdu negalime tylomis praleisti šlykštaus pono Volerto prasimanymo apie liberalo Greimo „Lietuvos valstybės žlugimo beveik džiugų priėmimą" 1940 metais. Visų pirma, net jei tai būtų tiesa, tai doras žmogus šitokių kaltinimų neskelbtų be įrodymų. Nes kaltinimas be įrodymų, tai šmeižtas. O ponas Volertas žino net kodėl tie liberalai džiaugėsi bolševikų okupacija!

Dar daugiau,– džiaugsmu, kad Lietuva okupuojama, Volertas kaltina ne vien Greimą, o liberalus aplamai. Kokia nuostabi sąžinės akrobatika: jei neturi argumentų vienam konkrečiam liberalui apšmeižti, šmeižk visus! Kam klius, tam gerai. O jei koks nors liberalas pradės aiškintis, kad jis okupacija nesidžiaugė, tai visada galėsi pasiteisinti, kad taikei ne jam, kad ir liberalų tarpe buvo tokių, kurie okupacija nesidžiaugė. Šitokio „objektyvumo" malonę jau esame ne kartą savo kailiu patyrę. Todėl nesiaiškinsime, tik priminsime p. Volertui ir šmeižtus be komentarų atspausdinusio leidinio redaktoriams, kad apšmeižtojo atsiprašyti ne per vėlu net ir po mirties.

AGENTŲ MEDŽIOKLĖ TĘSIASI

Šių metų kovo pabaigoje Čikagos didžiųjų dienraščių pirmieji puslapiai prapliupo sensacingomis antraštėmis: „Čikagietė sako: dėl Lietuvos gyvenau dvigubą gyvenimą", „Dviguba agentė? Vietinė pasakoja apie savo vaidmenį Lietuvoje" ir „Lietuvė herojė sako buvusi šnipė". Straipsniuose buvo rašoma apie buvusios Marquette Parko gyventojos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Infobiuro diektorės Ritos Dapkutės prisipažinimą, kad ji, 1986 m. nuvykusi studijų reikalais į Lietuvą, buvo KGB užverbuota teikti žinias apie 20 išeivijos veikėjų. Grįžusi į Ameriką, Dapkutė pranešusi apie tai FBI ir toliau teikusi KGB žinias su amerikietiškos agentūros palaiminimu. Jos perduotos žinios buvusios paviršutiniško pobūdžio,– tokios, kurias galėjai perskaityti bet kuriame išeivijos laikraštyje.

Naujieną apie savo „dvigubą" gyvenimą R. Dapkutė pirmą kartą atskleidė pasikalbėjime su Klaipėdoje leidžiamo laikraščio *Mažoji Lietuva* bendradarbiais. Pagal iš Lietuvos mus pasiekiančias žinias, ši publikacija ten buvo įvertinta ramiai, be didelių emocijų bei greito pasmerkimo. Valstybės, arba, geriau pasakius Aukščiausiosios Tarybos pirmininko oficiozas *Lietuvos aidas* apie pirmininko artimos bendradarbės prisipažinimą neužsiminė nė puse žodžio.

Amerikietiškoje spaudoje apklaustų išeivių reakcija į Dapkutės reveliacijas buvo rezervuota, bet apskritai gan palanki Dapkutei, išskyrus Lietuvos Respublikos ambasadoriaus JAV Stasio Lozoraičio ir *Pasaulio lietuvio* redaktoriaus Broniaus Nainio pasisakymus. Ambasadorius S. Lozoraitis Dapkutę gynė be išlygų. Pagal jį, Dapkutė esanti visiškai nekalta.

– Aš viską žinau apie jos praeitį, ir jeigu ji norėtų pas mane dirbti, jai iš karto atsirastų vieta. Nėra jokios abejonės dėl jos praeities. Labai patikimi šaltiniai tvirtina, jog ji prieš lietuvių tautą nedirbo",– sakė *Chicago Tribune* korespondentui S. Lozoraitis. Žinant jo griežtą nusistatymą prieš komunizmą ir sovietų slaptąsias tarnybas, mūsų ambasadoriaus Vašingtone užimta liberali pozicija yra mums šiek tiek netikėta. Atrodo, kad S. Lozoraitis pasimokė iš savo diplomatinio *faux pas* dėl Karaliaučiaus (žiūr. „Lietuvos ir išeivijos spaudos apžvalga", *Akiračiai*, nr. 4/238) ir šį kartą gynė AT pirmininko „munduro garbę" be priekaištų.

Diametraliai priešingą nuomonę Dapkutės reikalu pareiškė *Pasaulio lietuvio* redaktorius Bronius Nainys. Pagal Nainį:

*Tai gėda. Nepaisant jokių motyvų, jeigu ji buvo KGB agentė, ji pakenkė Lietuvai. Tokie žmonės gali turėti daug priežasčių, kodėl jie taip daro, bet net bendradarbiavimas su FBI to nepateisina.*

Ne paslaptis, kad anais laikais dažnas išeivis,

**(tęsinys 15-me psl.)**

**A . E . Senn**

Kazimiera Prunskienė. *Gintarinės ledi išpažintis.* Politika. Vilnius. 1991. 158 psl.

POST SCRIPTUM

**1992 m. sausio mėn. Kazimiera Prunskienė išspausdino „Išpažinties" papildymą. Plonoje knygutėje,**

laiškai

Akiračiai
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Ill. 60620

## ŽAIDYNĖS, OLIPIJADA AR GEGUŽINĖ ?

„Žaidynės, bet ne Olimpijada" – Taip *Akiračių* 9-tame numeruje (1991) Kęstutis Čerkeliūnas pradeda kritišką straipsnį Pasaulio lietuvių žaidynių (olimpiados) adersu. Pirmiausia K.Č. kimba prie L. Mockūno *Akiračiuose* įdomiai aprašytų slidinėjimo varžybų Kaukaze, kurios iš tikrųjų ir buvo IV-jų pas. lietuvių žaidynių - „Olimpijados" dalis. Toliau K.Č. niekina visas žaidynes, apibūdindamas tai tik patriotiška gegužine su skylėta, mažaverte sportine programa. Pagal K.Č., atrodo, kad nei veteranai neturėjo žaidynėse dalyvauti, nei „atvykėliai" atvykti; ir iš viso tos žaidynės, pagal K.Č., buvo toks mažavertis įvykis ir tik tokio jojo apibūdinimo teužsitarnavęs.

Stebėdami IV-jų Pasaulio lietuvių žaidynes ar palyginę pasiektus rezultatus lengvoje atletikoje, plaukime ir net krepšinyje (nors ir be „Statybos" ir „Žalgirio" profesionalų), matėme aukšto lygio rezultatus, tikrai nemenkesnius už pirmojoje olimpijadoje pasiektus. Varžybų organizacija – profesionalinė. Sporto aikštės, stadionai, salės, plaukimo baseinai, ledo ritulio stadionas – viskas pirmos klasės. Žaidynių atidarymo-uždarymo iškilmės savo žavumu nedaug atsiliko nuo pasaulinių olimpinių žaidynių panašių renginių. Tautiniu atžvilgiu tai buvo viena iš reikšmingiausių Lietuvoje įvykusių laisvės demonstracijų, sujungęs daugybę pasaulio tautiečių, paskutinėje Lietuvos išsilaisvinimo fazėje. Kartu tenai išgyvenome pakilius puikių sporto žaidynių momentus. Solidariai jungėmės ir tragiškuose tautai momentuose.

K. Čerkeliūno komentarai yra šias žaidynes (olimpijadą) ne tik niekinantys, bet ir įžeidžiantys. Įžeidžia jis ten vykusius, dalyvavusius, ŠALFo išvykos organizacinį komitetą ir, svarbiausia, sporto puoselėtojus Lietuvoje, ir Lietuvos olimpinį komitetą.

**Algirdas Nakas**

Sunny Hills, Fla.

P.S. Remkime Lietuvos tautinį olimpinį komitetą ir Lietuvos „ambasadorius" Barcelonoje. Remkime lietuvių 1992 m. ekspediciją į Everestą.

## DĖL SLAPTUMO MŪSŲ SPAUDOJE

*Akiračių* vasario mėn. numeryje, spaudos apžvalgos skyriuje rašoma apie slaptumą mūsų spaudoje („Pasikeitimas vaidmenimis"). Prisimenamas vienas nemalonus įvykis Čikagoje, apie kurį nerašiusi mūsų spauda, bet pavykę sužinoti faktus iš Lietuvoje leidžiamo *Gimtojo krašto*. Tvirtinama, jog „apie tai mūsų spauda nieko nerašė". Pereitų metų *Draugo* gruodžio mėn. 11 d. laidoje aš gan plačiai aprašiau to įvykio keistą genezę, nagrinėdama mūsų spaudos likimo klausimą.

Labai plačiai mūsų laikraščiuose reklamuojamos ir komentuojamos Lietuvos solistų ir ansamblių gastrolės, bet nėra minimas kai kurių „svečių" nemoralus elgesys, kuriuo susidomėjo ir policija, ir imigracijos įstaigos, ir vietinė spauda, o visuomenės gandonešiai tas žinias perduoda prie kilnaus gėrimo taurelės ar kavos puoduko, tuo užpildydami spaudoje paliktas spragas. Tik gaila, kad tokios „žinios", perėjusios per daugelį lūpų, pasiekia mūsų ausis gerokai iškraipytos.

Taip pat žinoma, kad kai kurie Lietuvos svečiai, jų turisto vizos terminui pasibaigus ir nustatytu laiku neišvykus į namus, buvo deportuoti. Ir tai neminima, nors būtų labai naudinga per spaudą įspėti „atsilikėlius" arba tuo juos skatinti kreiptis į atitinkamas įstaigas dėl vizos pratęsimo. Taip pat iš neoficialių šaltinių teko patirti, kaip viena viešnia, prieš šeimininkų vežama į aerodromą, ištuštino ją globojusios moters drabužių spintas ir baltinių stalčius. Dar kiti, šeimininkams keliom valandom išvykus su reikalais, išvogė iš namų viską, ką tik galėjo panešti, ir dingo be pėdsakų... Spauda pasitarnautų skaitytojams, juos apie tokius incidentus informuodama, juos įspėdama, kaip tokių svečių saugotis ir išvengti nuostolių bei nemalonumų...

Slaptumas yra charakteringas ne vien mūsų spaudai, bet ir visuomenei bei politinei veiklai. Tik prisiminkime naujai atsiradusius fondus ir fondelius, rinkusius „aukas Lietuvai", bet atskaitomybės... jokios. Lygiai taip ir mūsų didžiosios organizacijos, rėmėjų sąrašuose išvardina net ir vieną dolerį aukojusius, bet išlaidas skelbia bendrybėmis: kultūros reikalams, lietuvybės išlaikymui, ir t.t. Išlaidų tarpe, be abejo, yra mūsų veikėjų kelionių bei viešbučių sąskaitų apmokėjimas, bet visa tai laikoma didžiausioje paslaptyje. Antra vertus, jei veikėjams tokie apmokėjimai yra daromi, aš tame nieko blogo nematau, nes yra nesąmonė reikalauti, kad visuomenės labui tarnaujantis asmuo skriaustų savo šeimą ir su veikla susijusias išlaidas padengtų iš savo kišenės. Tačiau, antra vertus, toks paslaptingumas skatina gyvuoti mitui, kad jie yra „pasišventę ir pasiaukoję". Su tuo negaliu sutikti. Kiekvienas į visuomeninę veiklą linkęs asmuo tą darbą dirba tik todėl, kad jis jam yra malonus ir kad jis nori išreikšti save, kaip kad solistas nori dainuoti ar pianistas groti publikai, kaip kad rašytojas nori būti skaitomas. Veikla yra visuomenininkams dvasinio pasitenkinimo ir džiaugsmo šaltinis, dirbant darbą visuomenės ar Lietuvos labui, o viešumoje pagarbos ir net liaupsinimų jiems nestinga.

Skaitydami savo ir vietinę spaudą, jaučiamės gyveną tarp dviejų, labai skirtingų pasaulių. Jei Amerikos spauda perdėtai užsiima sensacijomis, išprievartavimą, nusikaltimus ir seksą išnaudodama *ad nauseam*, tai mūsuose viskas kilnu, idealu ir pavyzdinga. Net ir tokie plačiai žinomi ir diskutuojami faktai, kaip Čikagoje įvykęs incidentas ir dar keli kiti, netelpa mūsų spaudos puslapiuose, todėl ji darosi nenatūraliai anemiška, neinformuoja, nepataria. Amerikoje prasidėjus prezidento kandidatūros priešrinkiminiam įkarščiui, į viešumą iškyla visas asmeniškas ir intymus kandidato

---

# KĄ APIE TAI GALVOJA MYKOLAS ARCHANGELAS?

Lietuvoje nenuobodu. Politikai susipešė dėl prezidento referendumo, lyg gaidžiai dėl vištų. Vieniems prezidento visai nereikia, kiti be „stiprios rankos" gyventi nebegali. Parlamentas suka galvas dėl amžiais neišsprendžiamo klausimo: ar prezidentai gimdo konstitucijas, ar konstitucijos prezidentus? Nieko gudraus ir pats šioje „kiaušinio-vištos" problematikoje nesugalvodamas, ėmiau svajoti: kaip būtų gera, jei šiuo sudėtingu klausimu Lietuvos gyventojai galėtų sužinoti ... dangaus piliečių nuomonę.

*Drausmės sargyboje*

Nesijuokite! Aš visai rimtai. Jeigu anksčiau dangiškieji autoritetai Lietuvos piliečiams padėjo nepaklysti vingiuotuose vidaus politikos labirintuose, tai turbūt neatsisakytų ir šį kartą. Juo labiau, kad Lietuvos spauda turi žurnalistų, akredituotų dangaus karalystėje. Tiesa, privatūs laikraščiai savo korespondentų ten dar nepasiuntė, o jei kuris ir nukeliavo amžinybėn privačia iniciatyva, tai reportažo iš ten kažkodėl nesiunčia. Tačiau privatizacijos principą atkakliai ginantis „valstybės laikraštis" savo korespondentės pranešimus iš ano pasaulio kartais išspausdina. Štai praeitų metų birželio 8 d. *Lietuvos aido* skaitytojai, perskaitę „Aldonos Kardelienės regėjimus", sužinojo, kad dar 1990.VII.13 Mykolas Archangelas įspėjo Kardelienę dėl pavojaus, kuris gresia Lietuvai iš premjerės K. Prunskienės: „Esu pasiuntinys iš dangaus ir turiu Jums pranešti liūdną žinią: Jūsų tautos vadovė yra moteris. Ir veda ji tautą į pražūtį". Ta pačia proga Mykolas Archangelas *Lietuvos aido* bendradarbei parodęs ir „Landsbergio atvaizdą", nors „pavardės nei dabar, nei anksčiau nebuvo minimos".

Kaip matome, Lietuvos bičiulių danguje pagalba ir „valstybės laikraščio" redaktorių bei bendradarbių budrumas anuomet išgelbėjo kraštą nuo pražūties. Tad kodėl ir dabar, kai kraštas nuo pražūties ieško išsigelbėjimo „tvirtos rankos" referendumuose, nepasinaudojus dangiškųjų mūsų bičiulių patarimais ir *Lietuvos aido* dangiškųjų korespondentų paslaugomis?

Korespondencijų iš dangaus „valstybės laikraštyje" jau kuris laikas nėra. Buvau berašąs dėl to gerb. redaktoriui Sauliui Stomai priekaištus už apsileidimą, bet reikalus sumaišė nevalstybinė ( o gal teisingiau būtų sakyti priešvalstybinė?) spauda. Šiaulių laikraštis pranešė, kad buvusios to miesto gyventojos Kardelienės žurnalistiniais sugebėjimais labai abejoja Šiaulių kunigai. *Lietuvos rytas* teigia, kad regėjimai 47 metų amžiaus *Liet. aido* bendradarbę aplanko tik būnant kartu su kažkokiu dvigubai už ją jaunesniu Gorodecku. *Tiesa* (1991.VIII.-17) tiesiai šviesiai aiškina, kad nuo vyro ir vaikų pabėgusi moraliausio Lietuvos laikraščio bendradarbė tapo nėščia. *Lietuvos aido* dangiškųjų reportažų autorė esą atėjusi į *Tiesos* redakciją aiškino, kad ji nekalta, ir kad nekaltas jos „globėjas", o apie vaikelį, kurį turėsianti pagimdyti, sužinojo iš šv. Dvasios apsireiškimo gegužės 26 dieną.

Šitokioje dangiškai valstybinio žurnalizmo panoramoje tiesiog nublunka visokių referendumų ir konstitucijų reikšmė. Todėl labai atsiprašau, kad Lietuvos respublikos valstybės laikraščio redaktorių trukdau su štai kokiu prašymu: nerašykite, gerb. Sauliau, savo valstybės laikraštyje apie referendumus ir kitas smulkmenas; parašykite geriau, ką šiuo metu veikia jūsų dangiškoji bendradarbė ir ką apie jos žurnalistinę veiklą *Lietuvos aide* galvoja gerb. Mykolas Archangelas?

Su geriausiais linkėjimais!

Jūsų nevalstybinis žemiškas korespondentas

**Dogas Buldogas**

gyvenimas, nenuslepiant jokių nemalonių detalių, todėl balsuotojas gali laisviau pasirinkti jam patinkamą asmenybę, nes ji nėra dirbtinai iškeliama kaip kažkoks nuostabus, suidealizuotas fenomenas. Tuo tarpu mumyse vyrauja savotiškas asmens kultas, prikergtas prie titulo, padarant jį kažkokiu tai neklystančiu antžmogiu.

*Akiračių* kartais kandūs komentarai dažnai paliečia opią vietą, bet juose bent nestokoja atvirumo. Gaila, kad *Akairačiai* yra mėnraštis, todėl dienos aktualijoms juose nėra vietos, nes bet kokia žinia ar sensacija greitai sensta.

**Aurelija M . Balašaitienė**

Gerb. *Akiračių* Redakcijai,

Nuoširdžiai dėkoju visiems, ypač Vincui Trumpai, už malonų prisiminimą mano žmonos Danutės Tumėnaitės vasario mėn. *Akiračiuose.*

Kartu prirašau čia tik trumpą patikslinimą – šeimos nutarimu Danutės palaikai (urna su pelenais) bus pervežti į Lietuvą ir palaidoti Kauno-Petrašiūnų kapinėse.

**Gediminas Vasiliauskas**
Wrightwood, Ca.

KUR EINI, LIETUVA?

K. Prunskienė vienu metu buvo populiariausia politinė asmenybė Lietuvoje. Gal tas, tarp kitų priežasčių, lėmė kad V. Landsbergis leido savo talkininkams V. Čepaičiui, A. Terleckui ir Z. Vaišvilai paruošti planus jos nuvertimui. Gal tai buvo paprasta kova dėl valdžios. Turbūt daugeliui Lietuvos plitikų sovietinis galvojimas ir politinės veiklos būdai yra tartum smegenyse užprogramuota. Vakarietiška demokratija tiek daugumai valdžioje esantiems tiek opozicijoje dažnai yra tik žodis daugiau skiriamas užsieniui.

Siūloma 1938 metų konstitucija, kuria patogiai 1940 m. bolševikai panaudojo pravesdami rinkimus į vadinamąjį „liaudies seimą". Z. Vaišvila Toronte žurnalistų apie tą konstituciją užklaustas nutylėjo ir neįtikinamai bandė aiškinti apie prezidento reikalingumą, kuris turėtų Lietuvoje stebuklingu būdu tvarką padaryti.

Kritikuojantieji valdžios politiką apšaukiami komunistais, išdavikais, siūloma jiems kelti bylas, neleisti viešai pasiaiškinti ir stengiamasi sumurkdyti į purvą.

Teko visko nemažai ir K. Prunskienei, kuri vadinta Gorbačiovo mergina, KGB bendradarbe. Toronte Z. Vaišvila, kuris yra Saugumo departamento direktorius ir premijero pavaduotojas, aiškino, kad K. Prunskienė kartą, ar du kartus slaptai buvo susitikusi su Kriučkovu, kad reikėjo apie ją nusakyti per televiziją. Neturiu duomenų ką ji yra pareiškusi užsienyje – už tai ją daugelis kaltiną. Kanados savaitraščio korespondento iš Vokietijos pranešime vienas vokiečių laikraštis už norėjimą visiems užčiaupti burnas V. Landsbergį pavadino mažu diktatoriumi.

A. Terleckas per pasikalbėjimą su vienu žurnalistu pareiškė, kad jis nieko prieš būtų jei jį paskirtų vidaus reikalų ministru. Kaip rašo Montrealio *Nepriklausoma Lietuva,* Laisvės lyga skilo: A. Terleckas pašalino kauno skyrių, o tas skyrius apkaltino A. Terlecką slaptai bendradarbiavus su KGB ir jį pašalino iš L. lygos. Beto A. Terleckas reikalauja Vagnoriaus atsitatydinimo.

Sąjūdis jau nebe tas; jį užvaldė V. Čepaitis ir A. Terleckas ir vietoje pradinio Sąjūdžio, kuris pasisakė už demokratinę parlamentarinę Lietuvos valstybę, dabar reikalauja prezidento, kuriuo turėtų būti V. Landsbergis. Dalis buvusių partiečių, kurie paliko A. Brazausko vadovaujamą Demokratinę darbo partiją ir staiga persimetė, nusidažę patriotinėmis spalvomis į kitą kraštutinę pusę, prieš opoziciją tapo smarkiausi kovotojai.

**B . Stundžia**
Weston, Ontatario

# MILTONAS STARKUS (1925-1992)

Šių metų balandžio 2 d., po ilgois ir sunkios ligos Santa Monikos Šv. Jono ligoninėje plaučių uždegimu mirė Miltonas Starkus (Milton Stark), lietuvių stambiosios prozos vertėjas į anglų kalbą. Gimęs 1925 spalio 12 d. Los Angelėse, Miltonas savo jaunystę praleido Lietuvoje, kur lankė ir pradžios mokyklą. Tėvui anksti mirus, tolimesniu Miltono auklėjimu rūpinosi jo mama Bronė Valaitytė-Starkienė (1898-1990), aktyvi Los Angeles lietuvių veikėja, parapijos, Alto ir Balfo organizatorė. Jų rezidencija Ramiojo vandenyno pakraštyje – dažnų susibuvimų vieta. 1943 m. baigęs Marijanopolio akademiją Miltonas studijavo anglų kalbą ir literatūrą garsiajam UCLA universitete. 1950-1956 m. M. Starkus buvo Antano Skiriaus leidžiamo mėnesinio žurnalo *Lietuvių dienos* angliškosios dalies redaktorius. Gerai mokėdamas abi kalbas, M. Starkus į anglų kalbą išvertė Vinco Ramono *Kryžius* (1954 m.), Jurgio Gliaudos *Namai ant smėlio* (1963 m.), Liudo Dovydėno *Brolius Domeikas* (1976 m.). Paskutinis jo darbas buvo Kazio Borutos *Medinių stebuklų* (*Wooden Miracles*) vertimas (1980), jo paties puošniai išleistas su puikiomis V.K. Jonyno iliustracijomis. Gaila, tie jo vertimai nei lietuvių, nei amerikiečių spaudoje nebuvo pakankamai įvertinti. Dėl nesveikatos paskutiniais savo gyvenimo metais M. Starkus buvo beveik visiškai išsijungęs iš lietuviškos visuomenės, tačiau daug skaitydamas ir akyliai sekdamas Lietuvos ir Amerikos gyvenimą, dažnai savo laiškais reaguodamas į opesnius klausimus. M. Starkus buvo nuolatinis *Akiračių* skaitytojas. Savo ir *Akiračių* vardu reiškiu gilią užuojautą poniai Aldonai Kvedaraitei-Starkienei, kuri taip rūpestingai jį ir jo mamą slaugė.

**Vincas Trumpa**

# AR LIETUVAI ...

**(atkelta iš 1-mo psl.)**

kelionių į užsienį išvakarėse. Radijas ir spauda buvo tikri, kad atsistatydinimas bus įteiktas Landsbergiui grįžus į Lietuvą. Tačiau Vagnorius, lyg ir žadėjęs atsistatydinti, dabar apie tai nebekalba. Priešingai, jis perėjo į ofenzyvą, pasiūlydamas, kad atsistatydintų Aukšč. Taryba ir skelbtų rinkimus į Seimą (vieton Aukšč. Tarybos) dar šią vasarą.

Tokią sudėtingą, beveik chaotišką politinę padėtį Lietuvoje suprasti apsunkina dar ta aplinkybė, kad krizę iššaukė ne opozicija, ne parlamento dauguma, ne kokios Lietuvai nedraugiškos pašalinės jėgos, o patys dabartinės valdžios vadovai. Todėl pasigirsta spėliojimų, kad tai sąmoningos pastangos prieš referendumą įtikinti visuomenę, kad kraštui būtinai reikia „stiprios rankoxs"

**Z. V. Rekašius**

# ... SPAUDOS APŽVALGA

**(atkelta iš 13-to psl.)**

nuvykęs į Lietuvą ilgesniam laikui ar studijų reikalais, buvo kalbinamas sovietinių slaptųjų tarnybų. Ne visada tos tarnybos save aiškiai pristatydavo, kartais net bandydavo savo pašnekovus provokuoti. Anuomet vykstant į Lietuvą galiojo dėsnis: jeigu bijai vilko – neik į mišką. Be to, buvo žinoma, kad ir apsilankę Amerikoje mūsų tautiečiai, grįžę atgal į Lietuvą buvo saugumo apklausinėjami, turėjo atsakyti detaliausių anketų klausimus. Jeigu jie to nepabugo ir neatsisakydavo dėl to važiuoti į užsienį, kodėl turėjo saugumo bijoti išeiviai? Pagaliau, tokių išeivių susidūrimų su sovietiniu saugumu sėkmė ar nesėkmė anuomet priklausė nuo žmogaus proto guvumo ir sąžinės.

**Vyt. Gedrimas**

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 Street, Chicago, Ill. 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John Street, Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman Street, Toronto, Ont. M8Z 2P7
J. VAZNELIO prekybos namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / praręsti prenumeratą:

Vardas ir pavardė .....

Gatvė .....

Miestas ..... Valstybė ..... Zip .....

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620

Prenumerata $ 12.00
Auka ..... $....
Pridedu čekį $....

# SĄJŪDIS III

Jeigu nori įžeisti dabartinius sąjūdininkus, pavadink Sąjūdį trečiuoju. Patinka kam ar ne, bet tai jau tapo istoriniu pavadinimu, kuriame gali tik pasikeisti priedėlis. Sąjūdis tačiau jau niekad nebesivadins tiesiog Sąjūdžiu. Neįmanoma lyginti 1988 metais gimusio visos Lietuvos žmonių Sąjūdžio su žmonėmis, susirinkusiais 1991 m. gruodžio mėn. į Vilniaus Sporto rūmus.

Apie šį įvykį, įteisinusį pasikeitimus Lietuvos politinėje arenoje, niekada nebus vėlu kalbėti. Trečiojo Sąjūdžio suvažiavimas galutinai įteisino 1988-tų Sąjūdžio pabaigą. Sąjūdžio, kuriame anuomet tilpo visa Lietuva, neskaitant tik Burokevičiaus bandos. Trečiajame liko tik tam tikri žmonės su tam tikra pozicija, kurią jie įteisino priimtuose suvažiavimo dokumentuose. Tame nėra nei tragedijos, pavojų, nei kokių laimėjimų. Trečiasis Sąjūdis, tai susiformavusi organizacija ar net partija, remianti Jungtinę Sąjūdžio frakciją parlamente ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininką V. Landsbergį. Įvyko tai, kas Lietuvoje seniai brendo ir neišvengiamai turėjo atsitikti.

Sąjūdis mirė dar 1990 metais, kai iš jo aktyvo į parlamentą pasitraukė intelektualiausi, nepriklausomybę aktūrę deputatai. Likęs Sąjūdis gyvavo tik vegetacijos prasme. Jo pagrindinis uždavinys tebuvo pavojaus akimirką sukviesti tautą ginti iškovotus gležnus nepriklausomybės daigus. Tai jam ir pavyko, tiek sausio tragedijoje, tiek rugpjūtyje.

Pagrindinė politinė kova vyko už Sąjūdžio ribų – parlamente, ar šalia jo gatvėje, kur „karaliavo" Terleckas. Sąjūdis tuo metu tirpo, prarasdamas rėmėjus iš įvairiausių sluoksnių, pasilikdamas tik entuziastus, kuriems Sąjūdis tapo vienintele profesija ir tuos, kurie nespėjo su pirmąja banga papulti valdžion. Jei iki Lietuvos tarptautinio pripažinimo, kai po gatves kasdien riedėdavo tankai, žmonėms dar nebuvo svarbu, kokia bus Lietuva, tai rugsėjyje atėjo metas išsiaiškinti, kas Lietuvą valdo ir kokia ji bus.

Kaip tik tuomet tiek parlamente, tiek Sąjūdžio likučiuose prasidėjo aktyvus judėjimas. Jį ypač sustiprino pirmas valdančios daugumos pralaimėjimas parlamente po daugiau nei pusę metų besitęsusių lengvų laimėjimų. Tai įvyko per valstybės kontrolieriaus K. Uokos pavaduotojų atsistatydinimą. Valdančioji dauguma norėjo kuo greičiau atsikratyti tais, kaip jie teigė, kairiaisiais pučistais prieš Uoką. Parlamentas tačiau sprendimą atidėjo, norėdamas išsiaiškinti, kokia padėtis Kontrolės departamente. Už tai balsavo ir dalis dešiniosios daugumos atstovų.

Po to dar keli balsavimai parodė, kad užtikrintos daugumos nebėra. O tai reiškė ne vien deputatų galvosenos pasikeitimą. Prie daugumos praradimo prisidėjo dešiniųjų deputatų įsiliejimas į Vagnoriaus vyriausybę ir kitas valstybės struktūras. Be to, Lietuvą pasaulyje atstovavo daugiausia dešiniųjų atstovai, kas juos vertė nuolat keliauti ar namie priiminėti labai pagausėjusias delegacijas.

Pradėjus tirpti įtakai parlamente, radikalai pradėjo skelbti bręstančio kairiųjų pučo Lietuvoje pavojų. Tuo metu jų tarpe ir gimė sumanymas išrinkti V. Landsbergį prezidentu, o kelią tam paruošti numatė per merdintį Sąjūdį.

Nors tuomet lankiausi Lietuvoje, bet susigaudyti užkulisiniame politiniame gyvenime buvo neįmanoma. Faktai dažnai būdavo susimaišę su gandais apie slaptus pasitarimus ir t.t.. Laikraščiai apie tuos pačius įvykius rašė visiškai skirtingai, o televizoriuje galėjai pamatyti vien tik tuos pačius valdžios žmonių veidus. Visokie nutarimai ar sprendimai atsirasdavo nežinia iš kur. Atviros politikos laikai pasibaigė.

Pagrindinis sunkumas, su kuriuo susidūriau Lietuvoje, tai pavadinimų, formuluočių ar reikšmių neatitikimas panašiems Vakarų politikos reiškiniams . Reiktų pradėti nuo jų išsiaiškinimo, nes kai rašau „dešinieji", vadinu juos Lietuvoje priimta prasme. Bet ar jie tikrai dešinieji? Tas pats su „kairiaisiais", „centru" ar „liberalais". Reiktų nagrinėti jų veiklą, lyginti su kitų kraštų panašiomis grupėmis. Terminų neatitikimas konkrečiai veiklai ar programoms yra visų postkomunistinių visuomenių bėda.

Antra lietuviška ypatybė – politinis mitologizavimas. Šiuo atžvilgiu lietuviai tikrai verti savo protėvių,– nuolat iš gyvenimo sugeba sukurti mitologiją. Ypač tuo pasižymi „vaidila" Vaišvila, šiuo metu pakeitęs iki tol buvusį „vaidilą" Čepaitį.

Kiek supratau iš Sąjūdžio grupių susirinkimų ir gandų, prezidentinio posto įvedimas buvo pasiūlytas paties Vytauto Landsbergio. Įrodymai, kodėl reikalingas šis postas, buvo paremiami besiartinančio kairiųjų perversmo Lietuvoje pavojum. Tam tiko ir tuometiniai įvykiai Gruzijoje. Šio gando kulminacija įvyko kai pats valstybės saugumo viršininkas Z. Vaišvila, užimąs ir dar kelius aukštus postus, viešai paskelbė konkrečią perversmo datą. Vėliau jam tai buvo priminta parlamente, užklausiant, kuomet bus „sekantis perversmas" Lietuvoje. Z. Vaišvila dėl žinių slaptumo atsisakė tai komentuoti.

Bedugnė tarp žmonių, spaudžiamų kasdieninių rūpesčių ir tų, kurie buvo įsivėlę į politiką, augo. Sąjūdis daugelio atmintyje išliko šventu prisiminimu, koks tik kartą duotas gyvenime, ir automatiškai siejosi su iš esmės pakitusia, mažai bepastebima organizacija. Galutinai įsisąmoninti, kad Sąjūdis III jau yra nebe jų prisiminimai, o nauja partija, padėjo įvykęs suvažiavimas. Gaila, kad sociologai, tiek daug dirbę pirmojo suvažiavimo metu, čia visai neužsuko. Neteko pastebėti nei vienos jo delegatų apklausos. Užtat viena suvažiavimo rengėja, per radiją užklausta kiek Vilniaus gyventojų atstovaujama suvažiavime, atsakė, kad delegatai rinkti nuo penkių tūkstančių sąjūdiečių ir čia pat pridūrė, kad kiekvienas jų savo aktyvumu tolygus dešimčiai. Ar ne per mažai pusės milijono gyventojų miestui, anksčiau sugebėjusiam per trumpiausią laiką surinkti kelis šimtus tūkstančių parašų ar svarbiausiems pastatams gynėjų? Nei vienas mano jaunesniosios ar vidurinės kartos pažįstamas šį kartą neįsijungė televizoriaus per dieną ir naktį trukusią nepertraukiamą suvažiavimo transliaciją. O anksčiau jie, Sąjūdžio kviečiami, dieną naktį beginkliai budėdavo visur, kur buvo nurodyta, organizuodavo rinkimus ir agitaciją už Sąjūdžio deputatus, dirbo bet kokį darbą, jei tik Sąjūdis paprašydavo. Dabar neįsijungė televizoriaus, kad nesinervintų.

Pats Sąjūdžio suvažiavimo atidarymas prajuokino aktoriaus Genio skaityta savo poezija. Tai tobuliausia bolševikinė poema apie tai, kaip nekęsti savo priešų ir kovoti su jais. Genio, talentingo aktoriaus, bet menko poeto, sukurta nuotaika reikalavo sunaikinti bent kelis atsivertusius komunistus – pačius pavojingiausius Lietuvos priešus. Buvo kalbėtojų, reikalavusių pasmerkti sunaikinimui kur kas daugiau. Suskaičiavus visus priešus, paminėtus oratorių kalbose, paaiškėjo, kad jie sudarytų Lietuvos gyventojų daugumą.

Vienas priešų skelbimo pavyzdys: suvažiavimo dokumentuose vos nebuvo paskelbti priešais Laisvės lyga ir net pats Sąjūdis. Mat buvo įtrauktas iš Piliečių Chartijos įstatų straipsnis, kuriame sakoma, kad negali būti priimami nariais į Sąjūdį iš tų organizacijų, kurios gimė iš komunistinių, ar yra jų remiamos. Toks punktas buvo ir Sąjūdžio narystės projekte. Nuo šio punkto priėmimo sulaikė senojo Sąjūdžio patyręs lyderis Abišala, paaiškinęs, kad jei dar šį vakarą Brazausko partija paskelbs remianti Terlecko Lygą, Sąjūdis bus priverstas nuo jos atsiriboti.

Parts Antanas Terleckas šiame suvažiavime vaidino šeimininko vaidmenį: dažnai kalbėjo, dalyvavo dokumentų sudaryme ir jų taisyme. Nenustebčiau, jei jis atsidurtų Sąjūdžio taryboje ar bent seime (*Į Tarybą Terleckas nepraėjo, bet į Sąjūdžio seimą buvo išrinktas. – Red.*). Bet į Antano planus turbūt neįeina postas, varžantis jo neįtikėtinų manevrų laisvę ar reikalaujantis atsakomybės prieš kokią nors organizaciją.

Sąjūdžio III priimtų dokumentų svarbiausi žodžiai buvo „pašalinti", „uždrausti", „atsiriboti", „neleisti", „pasmerkti". Vienintelis nekritikuotinas žmogus yra Landsbergis. Jau dabar liaudyje jis vadinamas „tėveliu" už kiekvieno sekmadienio vakaro pamokymus, kaip gyventi ateinančią savaitę. Suvažiavime tik K. Uoka sulaužė tradiciją, kritikuodamas daugelį svarbių vyrų, jų tarpe „tėvelį"– už neturėjimą savo „komandos" Lietuvai valdyti. Kaip pavyzdį vadovo, turinčio „komandą", jis nurodė Rusijos prezidentą B. Jelciną.

Suvažiavimo metu teko kalbėtis su deputatu, dalyvavusiu pirmajame Sąjūdyje. Dabar jis tik numojo ranka: nėr čia ką kalbėti, kad tik greičiau namo nuo šių rėksnių. Deja, valdžios žmonės taip pasielgti negalėjo. Didžiuma jų ilgiau ar trumpiau išsėdėjo šiame jų karjerai svarbiame susirinkime. Oficialiai, Sąjūdžio remiami deputatai, valdo Lietuvą.

Pirmos suvažiavimo dalies kulminacija (antroji dalis, nespėjus priimti daugelio dokumentų, įvyko 1992 sausio mėnesį, kuomet jau buvau išvykęs) – garbės pirmininko posto įvedimas. Kalbėdamas apie tai Landsbergis pabrėžė, jog neturįs daug laiko, tad postas turįs būti nekomplikuotas. Jis aiškiai kalbėjo apie jam kuriamą vietą. O juk tada buvo svarstoma ar iš viso reikia garbės pirmininko. Prie kandidatūrų svarstymo dar nebuvo prieita. Po AT pirmininko kalbos prasidėjo ovacijos – šūksmai „Landsbergis!", „Landsbergis!". Diskusijos baigėsi, kaip ir rinkimai. Viską lėmė ovacijos. Man, augusiam Lietuvoje stagnacijos laikais, tai buvo sugrįžimas į tų laikų nuotaikas. Tik nebuvo aišku, ar šį kartą šaukiantieji tikrai nuoširdūs, tiki ką daro, ar tai tik išlikęs sovietinis instinktas, kai aklai remiamas lyderis, pamirštant elementarias demokratijos žaidimo taisykles.

Sąjūdis III man parodė, kaip atrodo tautinis socializmas, nors Lietuvoje priprasta jam prijaučiančius vadinti dešiniaisiais. Senajame Sąjūdyje, kokių bebūtum pažiūrų, galėjai dalyvauti diskusijose, išlaikiusiose prideramą intelektualinį lygį. Anas Sąjūdis sugebėjo numatyti taktiką įvairiausiems netikėtumams, greitai keisti programas bei priemones joms įgyvendinti. Ir visa tai argumentuojant ir tvirtai formuluojant, ir visada jaučiant už savęs visos Lietuvos žmones. Sąjūdžio III oratoriai pasižymėjo antikomunistiniais štampais: kalbėk kaip anksčiau, tik pakeisk kritikos subjektą. Vadino jie save tikraisiais patriotais, už kurių stovi visa tauta. Kalbos buvo demagogiškos, nekonkrečios, todėl suvažiavimas visai pabiro, kai buvo prieta prie balsavimų. Vyko vidutinybių, pavėlavusių į valdžios traukinį, puota.

O gyvenimas Lietuvoje vyksta vis greitėjančia kreive. Energingieji, nesitikėdami valdžios paramos, bet vildamiesi, kad ji bent netrukdys, kuria kapitalistinį ūkį. Suktieji skuba kuo daugiau užsidirbti „lengvo pinigo", nes nežinia ar ilgai taip seksis. Nesugebantys dirbti, dar mažiau padaro, nes konkrečios paramos kaip prisitaikyti augančioje konkurencijoje nėra. Reformos susipainiojo taip, kad daugeliui tapo nebesuprantamos. Gyvenimas bėga lyg vanduo, gamtos dėsnių veikiamas, mažai tepriklausydamas nuo politinių kovų.

Visa tai prisiminiau, kai vyko Sąjūdžio trečiasis suvažiavimas. Objektyviai žiūrint, Sąjūdžiui gal ir buvo lemta tokiu tapti: virsti tam tikros orientacijos partija, įvesti narystę su apribojimais kas gali tapti nariu. Beliko jam pripažinti tai ir netapatinti savęs su anuo Sąjūdžiu, kuriame dalyvavo visa Lietuva ir lietuviai visame pasaulyje.

Vadinkime jį Sąjūdžiu III-ju.

**R . Glinskis**